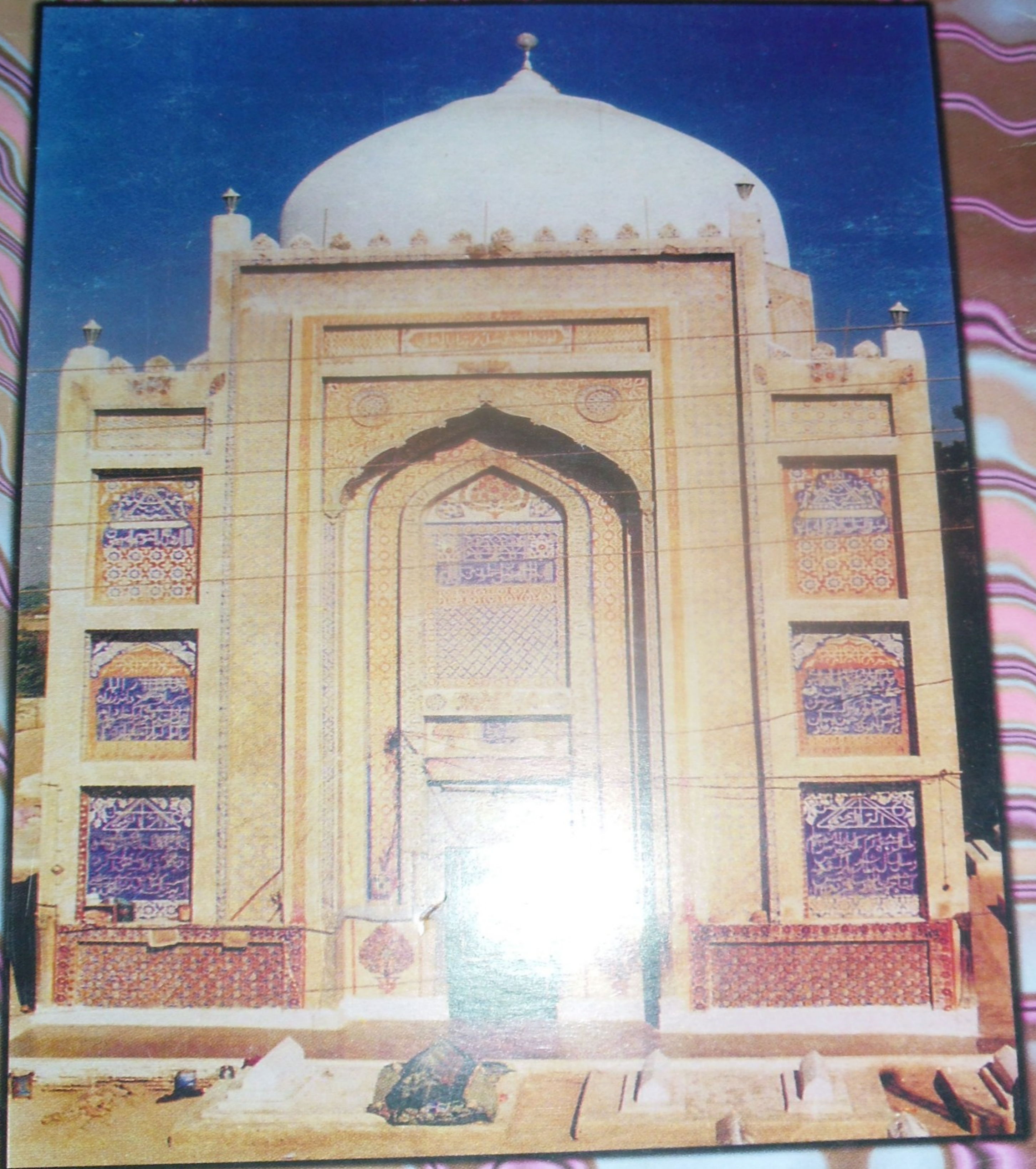
حضرت قاضي احمد دمائي
قدس سره

پاران: حضرت سلطان الاولياء اڪيڊمي ڏوڪري، لاڙڪاڻو

انتساب

آءُ هي ڪتاب انتهائي عقيدت سان پنهنجي حقيقي
پير طريقت، رهبر شريعت، بحرالعلوم والفيوض،
غوث الزمان، هادي برحق، سيدنا و مرشدنا
حضرت قبلہ پير حاجي **فيض محمد قريشي**
نقشبندي قدس سرهٔ

ڏانهن منسوب ڪندي وڏي سعادت سمجهان ٿو

السلامِ شاهہ سلطان اوليا ء السلام،
مظهرِ نورِ خدا شاهہ لواري السلام.

سگ مرشدن ڪريمن جو
جوڻيجو سائين بخش قبولائي

مضمونن جو وچور

پنهنجي پاران

حضرت قاضي احمد دمائي قدس سره بابت هي ڪتاب پيش ڪندي، اسان خوشي محسوس ڪري رهيا آهيون. ڇاڪاڻ ته حضرت قاضي احمد دمائي قدس سره جي زندگيءَ متعلق ڪو ڪارگر تحقيقي ڪم ڪو نه ٿيو آهي. ان لاءِ ڪيترائي سبب ڪار فرما ٿي سگهن ٿا. جن ۾ اهم سبب آهي بنيادي ماخذن جي ڪمي.

انهيءَ ڪوت کي محسوس ڪندي حضرت سلطان الاولياء اڪيڊمي پنهنجي محدود مالي وسيلن باوجود درگاهه عاليه لواري شريف ۽ درگاهه عاليه قاضي احمد متعلق مواد شايع ڪرڻ جو سعيو ڪيو آهي. سڀ کان پهريائين اسان ڪوشش ڪئي آهي ته حضرت قاضي احمد رحه جي زندگيءَ تي جن لکيو آهي، تن مقالن / مضمونن کي هن ڪتاب ۾ شامل ڪريون. البت اهو به ممڪن آهي ته ڪو هڪ اڌ اهم مقالو / مضمون اسان کان رهجي ويو هجي.

بهرحال اسان جي ڪوشش آهي ته مذڪوره درگاهن تي جديد انداز موجب تحقيق ڪندڙن کي موقعو فراهم ڪجي.

مون کي يقين آهي ته سنڌ جي هنن اهم ۽ عظيم

درگاهن تي آئنده جو محقق جڏهن تحقيق ڪرڻ لاءِ آغاز ڪندو ته اسان جي هن نماڻي ڪوشش کي ضرور سامهون رکندو. انهن جديد نوعيت تي تحقيق ڪندڙ دانشورن ۽ عالمن کي هي ڪتاب تمام گهڻو ڪارائتو رهندو.

هر ممڪن احتياط جي باوجود به ڪجھ کمي بيشي ٿي ويندي آهي. پڙهندڙن کي گذارش آهي ته هن ڪتاب ۾ جيڪا کوٽ محسوس ٿئي ته ان کان سهيڙيندڙ کي واقف ڪندا، لک ٿورا.

الله تعاليٰ کان دعا آهي ته حضرت مرشدن ڪريمن جي صدقي اسان کي ظاهر ۽ باطن ڪامياب ڪري ۽ هن ببار جي پورهئي کي قبول فرمائي ۽ انهن سڀني دوستن کي جزا عطا فرمائي، جن هن علمي ادبي ڪم ۾ مدد ڪئي.

جيهي جي تيهي، ته به پانهي پاروچن جي،
حجت هوت پنهون سان مون ڪمينيءَ ڪيهي،
اصل آريءَ ڄام جي، پلئه آءُ پيئي،
هوءِ جا پائن پير ۾ تنهن جتيءَ نا جيهي،
وساري ويهي، تن ڪيچن کي ڪيئن رهان؟

(شاهه)

خادم درگاهه لواري شريف
جوڻيجو سائين بخش قبولائي
ڏوڪري
فون: 448 - 336 - 07443

سچڻ ڏٺو جن

تحرير: معشوق ڏاريجو، قاضي احمد

ماڻهوءَ جي لاءِ ڪيترين ئي شين عقيدت جوڳيون هونديون آهن. جن جو تصور ئي عبادت ۽ پوڄا جي تصور جهڙو پاڪيزه ۽ معتبر هوندو آهي. منهنجي عقيدت به ڪيترين ئي شين سان آهي ۽ انهن ۾ قاضي احمد جو نالو به سر فهرست آهي.

قاضي احمد منهنجي مرشد ۽ منهنجي محبوب جو شهر آهي، جنهن جي عزت ۽ احترام مون تي ايترو لازم آهي جيترو عزت ۽ احترام هڪ آقا لاءِ ان جي دربان تي لازم هوندو آهي.

هي شهر منهنجي لاءِ به ان درويش جيتري ئي حيثيت رکي ٿو جيڪو سدائين هن شهر ۾ جتي لاهي پيرين اگهاڙو داخل ٿيندو هيو. سچ ته اهو آهي ته مون به سدائين پاڻ کي قاضي احمد جي گهٽين ۽ روڊن تي ان درويش وانگر بوٽن هوندي به پيرين اگهاڙو ئي محسوس ڪيو آهي.

قاضي احمد اهو شهر آهي جنهن جي هوائن ۾ مون ناز باغ جي گلزن سان گڏ حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد الزمان لواري شريف واري بزرگ جي بيتن ۽ درگاهہ قاضي احمد جي نون ئي گادي نشين جي دعائن جي سرهاڻ گهلندي محسوس ڪئي آهي. هي اهو شهر آهي جتي مون اُيرو هوندي به پاڻ کي سيرو محسوس ڪيو آهي.

قاضي احمد اهو شهر آهي جنهن جي ماڻهن کي هميشہ باوضو رهڻ گهرجي. هي شهر منهنجي مرشد ۽ منهنجي محبوب جو شهر آهي، جنهن جي بزرگن کي ياد ڪندي مون کي ناميار اردو شاعر بشير بدر جي غزل جون سٽون ياد اچن ٿيون ته:

خدا ایک احساس کا نام ہے
جو رہے سامنے اور دکھائی نہ دے،
خدا مجھکو ایسی خدائی نہ دے،
کے اپنی سوا کچھ دکھائی نہ دے،

مون محسوس ڪيو آهي ته ڪيترين ئي شين کي صرف ان شدت سان محسوس ڪري سگهجي ٿو جيئن خوشبو، پيار ۽ عقيدت. مون کي

حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه سان بہ ايترو ئي پيار ۽ عقيدت آهي. جنهن کي بيان ڪرڻ منهنجي وس جي ڳالھ نہ آهي. هونءَ بہ محبوب جي حسن کي ان جو عاشق ڪڏهن بہ ڊفائين ڪري ناهي سگھندو. ان لاءِ تہ مرشد جي عقيدت ۽ محبوب جي خوبصورتي سيني لفظن کان وڌيڪ وزني ٿئي ٿي.

حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه اهو درويش هيو جنهن هن خطي جي ماڻهن کي دين جو درس ڏنو ۽ انهن جي دلين ۾ علم جي لاٽ روشن ڪئي. مون جيتوڻيڪ حضرت قاضي احمد ۽ ان گاديءَ جي ڪجھ ٻين بزرگن کي ڪو نہ ڏٺو هو پر مون ان گاديءَ جي انين گادي نشين حضرت قبلہ پير فيض محمد نقشبندي جي شخصيت ۾ انهن سيني بزرگن جي، باوقار، باڪردار ۽ حليم شخصيت جون جهلڪيون محسوس ڪري ورتيون هيون. جن جي آڌار تي آءٌ پنهنجي عقيدت جو اظهار آساني سان لکي سگهان ٿو.

حضرت قاضي احمد نقشبندي قدس سره جن پنهنجي وقت جا تمام وڏا عالم ۽ عارف هئا. سندن تعلق سنڌ ڌرتيءَ جي ان تصوف واري فلسفي سان آهي جنهن لاءِ حضرت سلطان الاولياءِ خواجہ محمد الزمان لواري شريف فرمايو آهي تہ:

سچڻ ڏٺو جن، تن ڏسڻ غير گناھ،
جنين لڌي راھ، ويهڻ تنين وھ ٿيو.

حضرت قاضي احمد قدس سره جو مسڪن ۽ هي شهر امن، محبت ۽ پيار جو اهو مسڪن آهي جتان وحدانيت ۽ هيڪڙائيءَ جو سبق ملي ٿو، هيءَ اها جاءِ آهي جتان روح کي دائمي راحت ملي ٿي.

****

هر ڪہ ڪل شد جزه رابا اوچہ ڪار،
وانڪہ جان شد عضو رابا اوچہ ڪار،
گر تو هستي مرد ڪل، ڪل رابين،
ڪل طلب، ڪُلُ باش، ڪُلُ شو، ڪُلُ گزين

(خواجہ فريدالدين عطار رحہ)

"روحاني رمزن جو سفر حضرت قاضي احمد رح کان پير محمد صادق نقشبندي تائين"

تحرير: سيد حاجي نبن شاهه لکياري، قاضي احمد

سنڌ جيڪا صوفين جي گيڙو رتي ويس جهڙي اجري ۽ درويشن جي عبادتن جهڙي پاڪ ڌرتي آهي. سنڌ جنهنجي مٽيءَ جي خمير مان شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه، حضرت سچل سرمست، مخدوم بلال ۽ شاهه عنايت جهڙن عظيم انسانن جنم ورتو ۽ انهن جي شخصيت جي خوشبوءِ سدائين سنڌ جي ڪمال جو سبب بڻيل رهندي. سنڌ جي اهڙن ئي املهه ماڻڪن ۽ خدا جل شانه جي محبت ۾ پاڻ وڃائيندڙ هستين مان حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه دمائي جن به هڪ آهن. جن جي روحاني رمزن ۽ صوفياڻي خصلتن جا قصا تاريخ ۽ سندن مريدن جي پونئرن وٽان زباني ملن ٿا. تاريخ جي مطالعي مان پتو پوي ٿو ته حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جو جنم 1105 هجري بمطابق 1664ع ڌاري ضلعي دادوءَ جي ننڍڙي شهر ٽلٽي لڳ ڳوٺ "احمدا" ۾ ٿيو. جيڪو ڳوٺ سندن ڏاڏي بزرگ "احمد" جن جوڙايو هو. جيڪو خود هڪ عالم دين ۽ پهتل بزرگ هيو. سندن مزار مبارڪ اڄ به درويشن جي سر زمين سيوهڻ شريف ۾ "مخدوم احمد سنڌاڻي" جي نالي سان هزارين اميدون کڻي ايندڙن لاءِ آٿت جو سبب بڻيل آهي.

حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جي سوانح جو مطالعو ڪرڻ سان پتو پوي ٿو ته سندن اصل نالو حاجي احمد دمائي ولد مخدوم محمد صديق رحه هو، سندن شخصيت ۾ ننڍپڻ کان وٺي ئي درويشي ۽ صوفي واريون خوبيون موجود هيون، پاڻ ابتدائي تعليم ۽ ديني تعليم مخدوم عبدالواحد سيوهاڻي کان حاصل ڪيائون، روايتي تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ سندن رجحان ۽ رويو ديني ڪمن ڏانهن ئي ويو. پاڻ اٽڪل 60 ورهين جي ڄمار ۾ 1752ع ڌاري اباڻي ڳوٺ مان هجرت ڪري موجوده قاضي احمد کان اٽڪل 9 ميل اتر طرف ديهه "دم" ۾ اچي رهائش پذير ٿيا. اتي ئي ڏهاڪا ديني فيض ڏيڻ کان پوءِ 1781ع ڌاري قاضي احمد شهر جي ايرندي پاسي، جتي اڳ وڏا ڪنڌين جاوڻ هوندا هئا، اتي اچي آباد ٿيا، اهو ننڍڙو ڳوٺ "ميل ڪنڌي" جي نالي سان مشهور رهيو ۽ اهو ننڍڙي ڳوٺ نما شهرڙو هيو، پاڻ چاڪاڻ ته علم و فضيلت ۽ عدل و انصاف جي

حوالي سان اعليٰ مقام تي پهتل هئا. پري پري تائين سندن شخصيت جي ڳڻ رخن خوبين سبب ڏهوڪي ڪلهوڙي حاڪم ڪين قاضي جو لقب ڏنو، اهڙي لقب ملڻ کان پوءِ ڪانئن باقاعده فتوائون ورتيون ويندڙيون هيون ۽ بعد ۾ سندن نالو حاجي احمد بدران قاضي احمد مشهور ٿي ويو. بعد ۾ انگريزن جڏهن سنڌ جي جاگرافيائي ورهاست ۾ شهرن جي حد بندي شروع ڪئي ته ان ننڍڙي ڳوٺ "ميل ڪنڊيءَ" کي "قاضي احمد" جي نالي سان منسوب ڪيائون ۽ ريلوي اسٽيشن به ساڳي نالي سا قائم ڪئي وئي، سندن سوانحي مطالعي مان پروڙ پوي ٿي ته حضرت قاضي احمد دمائي رحمت الله عليه "دم" کان لڏي اچڻ کان اڳ ان دور جي وڏي پهتل بزرگ هستي حضرت سلطان الاولياءَ قدس سره جي مريديءَ ۾ رهي معرفت جا موتي ماڻيائون ۽ زندگيءَ جي آخري گهڙين تائين خود شناسيءَ جي گيان ۾ گم رهيا.

حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن 1808ع ڌاري اٽڪل 118 ورهين جي ڄمار ۾ هن فاني دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويا، پر سندن فيض ۽ فقراهيءَ جو سلسلو سندن درگاهه کي موجود ڏهين سجاده نشين حضرت پير محمد صادق نقشبندي مدظله العالي جن تائين جيئن جو تيئن روان دوان آهي.

حضرت قبله پير محمد صادق نقشبندي جيتوڻيڪ نوجوانيءَ واري دؤر منجهان گذري رهيا آهن، پر وڏن وٽان مليل فيض سندن سلڇڻي ۽ ٻاجهاري شخصيت ۾ عيان آهي. پاڻ پنهنجي والد بزرگ حضرت پير حاجي فيض محمد نقشبندي قدس سره جي پيروي ڪندي، اڄ به عوام لاءِ ڇپر ڇانءِ بڻيل آهي. سندن والد بزرگ حضرت پير ميان حاجي فيض محمد نقشبندي قدس سره جيتوڻيڪ درويش خاندان سان واسطو رکندڙ هڪ هر دلعزيز شخصيت هيو، پر هن بزرگ ڪڏهن به پنهنجي برتري جو احساس نه ڏياريو. پاڻ عوامي روپ جي اعتبار کان هڪ ملڻو ۽ کلڻي شخصيت جا مالڪ هيا، واقعي فيض فيض هئا. واقعي شاهه عبداللطيف رحمت الله عليه اهڙن املهه ماڻڪن متعلق چيو آهي ته:

ماڻهو سڀ نه سهڻا، پکي سڀ نه هنجهه
ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ منجهه، اچي بوءِ بهار جي
(شاه)

مخدوم ولايت حضرت قاضي احمد دمائي

تحرير: خليفو نظر علي ٽالپر رحه

پاڻ سنه ١١١٢ هجري مطابق ١٧٠٠ع ڌاري تولد ٿيا. سندن والد معظم خواجه محمد صديق رحه پڻ هڪ خدا دوست، متقي ۽ پرهيزگار بزرگ هو. ننڍپڻ ۾ حضرت مخدوم رحه جو لاڙو فقر جي طرف هو. پاڻ ابتدائي تعليم پنهنجي والد بزرگوار وٽ حاصل ڪيائون. علم جي تڪميل لاءِ پاڻ ڳوٺ لڪي تعلقه سيوهڻ جي مدرسي ۾ داخل ٿيا. فارغ ٿيڻ ڪان پوءِ ڪين وقت جي حڪومت پاران، "قضا" جو عهدو ڏنو ويو، جنهن ڪري پاڻ "قاضي" جي نالي سان مشهور ٿيا. پاڻ فقه تي ايترو عبور رکندا هئا. جو سڄي ملڪ ۾ سندن جاري ڪيل فتوائون هلنديون هيون.

سلسله طريقت ۾ سندن وڏا قادريه طريقي ۾ بيعت هئا. ابتدا ۾ ته حضرت مخدوم رحه جن جو طريقو پڻ اهو ئي هو. هڪ دفعي حج بيت الله جي ارادي سان پنهنجي ڳوٺ مان روانا ٿيا. جڏهن پاڻ، پنهنجن ساٿين سميت لواري شريف جي حدن ۾ داخل ٿيا ته حضرت سلطان الاوليا خواجه محمد زمان قدس سره جن سان ملاقات جو ارادو ڪيائون. سندن شهرت، مخدوم صاحب اڳيئي ٻڌي هئي.

پاڻ، حضرت سلطان الاوليا رحه جي خدمت ۾ حاضر ٿيا. سندن ملاقات مان پاڻ ايترو ته متاثر ٿيا، جو بي اختيار مريد ٿيڻ جو اظهار ڪيائون. شوق خدمتگاري ڪان مغلوب ٿي عرض ڪيائون ته " طريقه عاليه ۾ داخل ٿيڻ جو ازحد شوق آهي، هن وقت البت حج جي ارادي سان نڪتو آهيان. واپسي تي انشاءَ الله تعاليٰ، خدمت ۾ حاضر ٿي، اها سعادت حاصل ڪندس." حضرت سلطان اوليا رحه جن فرمايو ته ، "ڏاڍو نيڪ ارادو آهي شوق سان وڃو پر انهيءَ جا اهل بڻجي؟" حضرت مخدوم رحه سوچ ۾ پئجي ويا. حضرت سلطان الاولياء جن فرمايو ته " وڃڻ واري ۾ گهٽ ۾ گهٽ ايتري صلاحيت ته هجي، جو اتي وڃي پنهنجن اکين سان " حقيقت ڪعبوي" جو مشاهدو ڪري ۽ جڏهين مديني شريف حاضر ٿئي ته اتي ڪيس سڃاڻن" مخدوم صاحب جڏهين اهي ڪلما ٻڌا، تڏهين حج تي وڃڻ جو ارادو ملتوي ڪري، سندن ئي خدمت ۾ ئي رهڻ جو فيصلو ڪيو،

حضرت مخدوم صاحب جن فرمائين ٿا تہ ” حضرت سلطان الاولياء قدس سره، جن کي بي حد مهربان پاتم. احقر کي ٽي ڏينهن متواتر توجهات خصوصي ۽ عنايات شاهانہ سان بي حساب نوازيائون. ۽ سندن توجہ ڪري، مون کي اهو علم ۽ عرفان حاصل ٿيو. جو سالها سال رياضت ۽ عبادت سان بہ حاصل ٿي نہ سگهي ها ۽ مون کي ٽن ڏينهن ۾ اناڙي مان ڪامل بنائي ڇڏيائون.“

حضرت مخدوم صاحب جن حج جي سفر جو هڪ واقعو بيان ڪندي فرمائين ٿا تہ ” حج تي وڃڻ کان اڳ ۾ مون حضرت جن کان پڇيو هو تہ ” مرشد مصيبت ۾ بہ ڪم اچن ٿا؟“ جواب ۾ حضرت جن حافظ شيرازي رحہ جو هي شعر پڙهيائون:

”دوران غوغا کہ کس کس نہ پرسد،

من از پير مغان منت پذيرم.“

(يعني شور ۽ غل ۾ ڪو بہ ڪنهن کي ڪو نہ ٿو پڇي تہ آءُ انهيءَ وقت پنهنجي پير مغان جي منت و سماجت ڪري رهيو آهيان).

جهاز تي سوار هوس تہ اچانڪ هڪڙي ڏينهن مسافرن جون رڙيون ٻڌڻ ۾ آيون. آءُ حالانڪ مراقبہ ۾ مشغول هوس، پر شور ۽ غوغا جو آواز ايتري قدر تہ گهڻو هو، جو ڪنن جا پردا ٽي ٿي ٿي ٿا. اٿي ٻاهر آيس تہ معلوم ٿيو تہ ”جهاز کي باهہ لڳي ويئي آهي سيني جي زندگي خطري ۾ آهي.“ آءُ اهو حال ڏسي حضرت خواجہ سلطان الاوليا ڏانهن متوجهہ ٿيس. ٿوري ئي دير تي هوندي جو ٻرندڙ شعلا وسامڻ لڳا ۽ جهاز سلامتي سان اچي ڪناري تي پهتو.

هتان ڪجهہ مفاصلو پيادل طئي ڪرڻو هو هڪ ڏينهن ساٿين کان جدا ٿي جبل جي دامن ۾ وچين نماز پڙهي رهيو هوس تہ اوچتو ڪجهہ بدو تلوارن سان منهنجي سامهون ظاهر ٿيا. پئسا تہ مون وٽ ڪو نہ هئا، پر زندگي تہ پياري آهي، آءُ ڏڄڻ لڳس. مدد جي لاءِ فورا حضرت سلطان الاولياءَ جن ڏي متوجہ ٿيس. ايتري ۾ بدو بلڪل منهنجي ويجهو پهچي ويا. مون همت ڪري اسلام عليڪم چيو. هڪ بدو جيڪو اڳيان هو. تنهن و عليڪم السلام چيو ۽ ٻيا خاموشي سان، منهنجي پر مان لنگهي ويا. حضرت سلطان الاليا قدس سره جن، ٻنهي مصيبتن ۾ منهنجي مدد فرمائي.“

حضرت مخدوم صاحب حج جي سفر تان واپسي بعد لواري

شريف آيا ۽ ڪيترائي ني سال حضرت سلطان الاوليا قدس سره، جن جي خدمت ۾ بسر ڪيائون.

حضرت جن جي عمر هڪ سؤ سال کان به مٿي هئي. حضرت مخدوم صاحب جن ١٦ ذي القعد ١٢٢٣ هجري مطابق ٣ فيبروري ١٨٠٩ع ۾ وصال فرمايو. سندن وصال جي تاريخ جو مادو هن سٽ مان نڪري ٿو:

"شاه شمس جهان بود سايه فردوس"

(يعني دنيا جي سورج جو بادشاهه هو ۽ جنت جو پاڇو)

سندن روضو مبارڪ، سندن ئي آباد ڪيل ڳوٺ قاضي احمد ۾ آهي.

****

نبوت را ظهور آدم آمد
کمالش در وجود خاتم آمد
ولايت بود باقي تا سفر کرد
چون نقطه دو جهان دور دگر کرد
ظهور کلُ او باشد بخاتم
بدو يابد تمام دور عالم
وجود اولياء اورا چو عضواند
که او کل است ايشان هم چو جزواند

(خواجه محمود شبستري رحه

مون سي ڏٺا ماءُ، جنين ڏٺو پرين کي،
تنين سندي ڪاءِ، ڪري نه سگهان ڳالهڙي.

(شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه

اي وجود هر دو عالم شمس گيتي بيگمان
گاه آدم گاه احمد گه بود محمد زمان

(شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحه

شيخ احمد بن محمد صديق السندي
عرف
قاضي احمد دمائي

تحرير: ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

تعلقي سڪرنڊ جوشهر "قاضي احمد" هن بزرگ جي نالي پويان سڏجي ٿو، ڇاڪاڻ جو قاضي احمد صاحب هن ماڳ کي وسايو ۽ اتي ئي سندس مزار آهي. قاضي صاحب پنهنجي وقت جو عالم ۽ عارف هو. خواجه محمد زمان رح (اول) لواري واري جو مريد ۽ خليفو، ۽ نقشبندي طريقي جي مبلغن ۽ علمبردارن مان هو. سنڌ توڙي هند ۾ ڪائنس گهڻا بزرگ فيضياب ٿيا، انهيءَ ڪري هن برصغير ۾ نقشبندي طريقي جي تاريخ ۾ قاضي صاحب جو ڪردار نمايان آهي، ۽ انهيءَ لحاظ سان ڪن مصنفن هن سلسلي جي بزرگن بابت لکندي قاضي صاحب جي سوانح ۽ خدمت کي پڻ بيان ڪيو آهي. (١) جيئن ته سنڌ اندر طريقت ۽ تصوف جي تاريخ ۾ قاضي صاحب جن جو تذڪرو پڻ اهميت رکي ٿو، انهيءَ ڪري اسان هيٺ سندس سوانح جي ڪن خاص پهلوئن تي روشني وجهون ٿا، جن بابت هن وقت تائين خاطر خواه معلومات ميسر ٿي نه سگهي آهي.(٢)

قاضي صاحب جي خاندان جو نسب نامو سندن پهرين پيڙهي هن طرح آهي. (١) قاضي احمد بن (٢) محمد صديق بن (٣) عبدالسلام بن (۴) حاجي بن (۵) محمد صالح بن (٦) صابر بن (٧) حاجي بن (٨) احمد بن (٩) محمد بن (١٠) سلطان بن (١١) علاوالدين بن (١٢) حاجي بن (١٣) احمد بن (١۴) شيخ المشائخ حضرت سندو. پنهنجن تحريرن ۾ قاضي صاحب پاڻ پنهنجو نالو "احمد بن محمد صديق السندي" ڪري لکيو آهي. (٣)

هن خاندان جي سڪونت اڳاتي وقت کان وٺي "تلٽي" جي شهر ۾ هئي، جتي شيخ المشائخ حضرت سندو، مدفون آهي، جو غالبا ڏهين صدي هجريءَ جي پڇاڙين بزرگن مان هو. سندس اولاد مان ڪي بزرگ علمي مشغلي سان سيوهڻ ۾ پڻ رهيا ۽ اتي ئي رڪيل آهن، جيئن ته ٻارهين نمبر بزرگ حاجي بن احمد توڙي قاضي احمد جن جي والد محمد صديق جون

مزارون سيوهڻ ۾ آهن.
قاضي احمد موصوف سن ١١١٧ هجري (١٧٠٥ع) ۾ (۴) تلٽيءَ ۾ ڄائو. اهو ميان يار محمد ڪلهوڙي جي حڪومت وارو دور هو. ابتدائي تعليم پنهنجي والد کان ورتائين، جو غالبا ان وقت سيوهڻ ۾ مدرس هو. ثانوي ۽ اعليٰ تعليم ان دور جي مشهور عالم مخدوم عبدالواحد سيوستانيءَ کان ورتائين (۵) ۽ فارغ التحصيل ٿي پنهنجن وڏن بزرگن جي نقش قدم تي تعليم ۽ تدريس جو مشغلو اختيار ڪيائين.
اهو معلوم نه آهي ته قاضي صاحب جيڪڏهن سيوهڻ ۽ تلٽيءَ وارو پاسو ڇڏي اچي موجود موري ۽ سڪرنڊ تعلقن واري ايراضيءَ ڪي وسايو. ٿي سگهي ٿو ته حڪومت طرفان کيس لاڪاٽ پر ڳڻتي (۷) جي قضا ملي ۽ انهيءَ نئين عهدي کيس هن پر ڳڻتي جي مرڪزي ايراضيءَ ڏانهن آندو. بهرحال، قاضي صاحب پاڻ ئي هن طرف لڏي آيو ۽ اچي "ديهه دم" ۾ سڪونت اختيار ڪيائين. "ديهه دم" هن وقت موري تعلقي جي حد ۾ آهي. جتي قاضي صاحب جن اچي ويٺا، ان ماڳ واري مسجد موجود آهي، ۽ اڄ تائين سندن نالي سان "ميان صاحبن جي مسجد" سڏجي ٿي. (۷)
قاضي صاحب جن زندگيءَ جو ڪافي عرصو ديهه دم ۾ رهيا ۽ انهيءَ ڪري "دمائي" سڏجڻ لڳا. زندگيءَ جي پوئين دور ۾ ديهه دم مان لڏي اچي موجوده شهر "قاضي احمد" (جتي سندن مزار آهي) واري ماڳ تي مقيم ٿيا. اهو ماڳ ميل جي ڍوري (۸) جي ڪنڌيءَ سان هڪ آباد علائقو هو، ۽ انهيءَ ڪري ئي قاضي صاحب جن شايد اتي سڪونت اختيار ڪئي، پاڻ پنهنجي تحرير ۾ ان کي "موضع ميل" ڪري لکيو اٿن، ۽ اتي جي آباديءَ بابت پنهنجن همعصرن مان ملان محمد احسن ۽ ملان محمد عارف ڏي پنهنجي هڪ خط ۾ لکيو اٿن ته "اوهان جي ڪجهه زمين محمد بقا شاهه وارن ۽ ڪجهه معارفجن (ڪوُنربجن) آباد ڪئي آهي."
قاضي صاحب جن هن "موضوع ميل" ۾ سن ١٢٢٣ هجري 1808ع ۾ وفات ڪئي. سندن مزار ۽ درگاهه جي مشهوريءَ سببان پوءِ موضع تي نالو ئي "قاضي احمد" پئجي ويو ۽ انهيءَ نالي سان ئي هن وقت هيءُ شهر وڏنڍڙ ۽ آباد آهي.
علم ۽ معرفت
ميان احمد وڏو عالم ۽ قضا جو صاحب هو، جو هو لواريءَ جي صاحب سجاده خواجه محمد زمان رح جو مريد ٿيو. ميا فيض محمد صاحب

ٻڌايو ته: ”خواجه محمد زمان صاحب جن جي مشهوري گهڻو اڳ ئي چڪي هئي ۽ سندن وڏا خليفا ۽ ٻيا نالي وارا مريد اڳ موجود هئا. قاضي صاحب پوءِ لواريءَ ۾ ويو ۽ وجي حلقه ارادات ۾ داخل ٿيو.“ خواجه محمد زمان رح جي سوانح بابت جيڪي روايتون محفوظ آهن، تن مان هڪ روايت خود قاضي صاحب جي زباني قلمبند ٿيل آهي. اها روايت انهيءَ وقت جي آهي، جڏهن خواجه صاحب جن جي پهرئين فرزند ۽ پوءِ پهرئين ديري وفات ڪئي. (٩) ان ما گمان نڪري ٿو ته قاضي صاحب وڏن خليفن کان پوءِ مگر ان هوندي به خواجه صاحب جن جي حياتيءَ جي پهرئين دور ۾ سندن مريد ٿيو. ميان فيض محمد صاحب ٻڌايو ته: ”قاضي صاحب جن ديهه دم ۾ مقيم هئا، جو حج جو ارادو ڪيائون. ان وقت حج جي واٽ لواريءَ وٽان هئي، جتان پوءِ ڪڇ ۾ وجي، ”مڏئي“ بندر تان غورابن ۾ چڙهندا هئا. قاضي صاحب لواريءَ ۾ خواجه صاحب جن جي زيارت ڪرڻ بعد عرض ڪيو ته حج کان موٽندي مريد ٿيڻ جو ارادو اٿم. بزرگن فرمايو ته حج به نيڪ، مريديءَ جو ارادو به نيڪ، پر اهڙو ته ٿي وڃجي جو اڳيان به ته سجاڻن ! اهو ٻڌي قاضي صاحب ترسي پيو، جو فريضه حج اڳ پڻ ادا ڪري چڪو هو. تن ڏينهن بعد خواجه صاحب جن کين اجازت ڏني ۽ قاضي صاحب حج تي روانو ٿيو.“

حضرت خواجه محمد زمان رح جي چئن وڏن خليفن جا نالا معلوم ۽ مشهور آهن: يعني شيخ عبدالرحيم گرهوڙي، شيخ ابو طالب اگهمي، شيخ حاجي محمد صالح ۽ حافظ هدايت الله، جيڪو خواجه صاحب جن جو خاص خادم هو. انهن وڏن خليفن کان سواءِ ٻيا به ڪيترائي اهل دل سندن عقيدتمندن ۾ شامل هئا، جيئن ته شيخ حافظ حاجي طاهر، شيخ قاضي احمد، درويش عيسيٰ دشتي، سيد محمد، سيد پير محمد، بنگو فقير، حافظ ايوب، علي محمد مجذوب، شيخ شِعيب ڪشتي، شيخ الياس، شيخ سڌارتوه، حاجي شهمير بلوچ، ۽ سندس ياءُ ابوالحسن غازي وغيرهم. انهن سالڪن ۽ درويشن مان گرهوڙي صاحب کان سواءِ ٻين جا حالات بلڪل مختصر طور سان معلوم آهن. مثلاً شيخ ابوطالب اصل اگهم ڪوٽ يا اگهاماڻي جو هو، پر وفات سعيدپور ۾ ڪيائين. شيخ حاجي محمد صالح ڏاهري، موجوده تعلقي موري ۾، دولت پور کان ميل کن اوير طرف ”ڪڙ“ جو وينل هو. (10) خواجه عيسيٰ دشتي، موجوده عمر ڪوٽ تعلقي جي مشهور شهر ”چيلهه“ لڳ وينل هو ۽ سندس اولاد مان

فقير عبدالله هن وقت موجود آهي، بنگو فقير گوپانگ، ڏيري، ضلعي نوابشاهه لڳ وينل هو ۽ اتي ئي سندس مزار آهي. سيد محمد لاهور جو باشندو هو. انهن بزرگن نقشبندي طريقي جي واٽ وٺي دين جي خدمت ڪئي ۽ ڪيترن ئي انسانن جي اخلاق کي سنواريو ۽ بلند ڪيو. موجوده معلومات جي بناء تي ائين چئي سگهجي ٿو ته انهن ٽنهي ۾ قاضي احمد صاحب پنهنجن مريدن ۽ معتقدن جي وسيع دائري ذريعي نقشبندي طريقي جي فيض کي سنڌ توڙي سنڌ کان ٻاهر گهڻو وڌايو.

خواجه محمد زمان رح جي خليفن مان مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي، قاضي احمد صاحب ۽ سيد محمد لاهوري وقت جا عالم هئا، جن ۾ گرهوڙي صاحب کان پوءِ قاضي احمد صاحب علم ۽ فضل ۾ ٻين ٽنهي کان مٿبرو هو. قاضي صاحب کي خواجه محمد زمان کان خلافت ملي ۽ پوءِ پاڻ پنهنجي حلقي جو پير طريقت ٿيو. (11) سندس مريدن جو دائرو وسيع هو، پر هيٺيان چار بزرگ سندن وڏا خليفا هئا.

(١) سيد نور محمد شاهه ڪنڊائي، ڪاهي ڪنڊا، تعلقي نوشهري فيروز جو.

(٢) مخدوم عبدالوالي درٻيلي جو

(٣) سيد حسين شاهه، رتڙه ڇتڙه، ضلعي گورداسپور جو، جنهن هندستان ۾ فيض عام ڪيو، ايتري قدر جو سندس ئي سؤ سٺ خليفا ٿيا.

(٤) ميان عبدالڪريم ڪٽي، پينگهاري، تعلقي هالا جو. انهن چئن وڏن خليفن کان سواءِ سندس ٻيا معتقد پڻ وڏي درجي وارا هئا. انهن ۾ ميان پير محمد ڏيپارجن جو ۽ قاضي صاحب جو پنهنجو فرزند ميان محمد صالح، وڏا اهل دل هئا. ميان پير محمد ڏي قاضي صاحب جن جي لکيل خطن جا نقل موجود آهن، جن ۾ ڪيس ”فضائل وڪمالات دستگاه، نور بصر، راحت روحي، ميا پير محمد جيو سلمه ربه“ جي عبارت سان خطاب ڪيو اٿس، ۽ پڻ خط ۾ ڄاڻايو اٿس ته ”ميا پير محمد منهنجي فرزند ميان محمد صالح کان به مون کي وڌيڪ پيارو آهي.“

قاضي صاحب سن ١٢٢٣هه (١٨٠٨ع) ۾ وفات ڪئي ۽ ”موضع ميل“ واري سڪونت گاهه (موجوده شهر قاضي احمد) تي ئي مدفون ٿيو، جتي سندس مزار موجود آهي. قاضي صاحب جن جي حقيقي آثارن مان سڀ کان اهم سندن اولاد ۽ ٻيا اهل دل افراد آهن، جن اڄ تائين پاڻ کي سندس عقيدت ۽ ارادت سان واسبته سمجهن ٿا. ٻيا سندن خطن جا نقل ۽

۾ مهرون آهن، جي سجاده نشين ميان فيض محمد صاحب وٽ محفوظ آهن. هڪ مهر آڏيءَ جيتري گول آهي، جنهن جي اندر سندن سجع "احمد الله علي نعمائه" جي وچ ۾ سن "١٢٠٢" (هجري) لکيل آهي، ۽ ٻي ننڍڙي چورس مهر آهي، جنهن جي اندر فقط سندن نالو "احمد" ۽ ان جي هيٺان سال "١٢٠٧" لکيل آهي.

سندن اولاد

قاضي صاحب جو فرزند ميان محمد صالح علم ۽ معرفت جو صاحب هو ۽ پنهنجي والد جي وفات بعد طريقت جو سجاده نشين ٿيو. سندس لکيل ڪن (فارسي) خطن جانقل موجود آهن، جن مان سندس تحمل ۽ تدبر جو اندازو ٿئي ٿو. پنهنجي والد جي مريد ميان حسين شاهه (رتڙ چنڙه، ضلعي گورداسپور واري) ڪي خط ۾ سمجهاڻي ڏيندي لکي ٿو.

ڪار من نيست ڪسي را بجدال،
ره نمايم بخداي متعال،
هر ڪه پي در پي من بشتابد،
آنچه من يافته ام هم يابد.

ڏيپار جن جي ميان پير محمد ڏي هڪ خط ۾ پنهنجي والد بزرگوار بابت لکي ٿو:

احمد شه عالم همه، صاحب عنايات و ڪرم،
وصفش نگنجد در قلم، احمد محمد ذالعطا.

ميان محمد صالح کان پوءِ سندس اولاد مان طريقت جي سجاده نشين جو سلسلو هن طرح هليو: ڪائنس پوءِ اول سندس وڏو فرزند ميان عبدالواحد ۽ پوءِ ننڍو فرزند ميان نور الله سجاده نشين ٿيو. ميان نور الله کان پوءِ سندس فرزند ميان محمد شفيع ۽ڪائنس پوءِ سندس فرزند ميان محمد صادق (وڏو) ۽ ميان پير محمد سجاده نشين ٿيا. انهن بزرگن جو اولاد موجود آهي. راقم جي ملاقات ميان فيض محمد صاحب سان ٿي، جو پنهنجي والد ميان پير محمد کان پوءِ سندس سجاده نشين ٿيو.

حوالا

(١) مثلا، ڏسو "اولياي نقشبند المعروف ۾ سيرت پاڪ شير رباني"، مولف محمد امين شرقپوري، مطبوع پيڪو لميٽيڊ، لاهور.

(۲) قاضي صاحب جن جي درگاهہ جي موجوده سجاده نشين ميان فيض محمد صاحب سان ۵ جون ۱۹۷۱ع تي ملاقات ۽ تبادلہ خيال جو موقعو مليو، ۽ سندس صحبت ۽ قلمي ڪتاب "بزرگان دمائي" جي مطالعي مان قاضي صاحب جن جي سوانح بابت انهن ڳالهين ۽ احوالن جي تصديق ٿي.

(۳) پنهنجي هڪ خط ۾ لکن ٿا: "اما بعد مي گويد بنده جان پراگنده مفتقرالي رحمة ربه الغفار احمد بن محمد صديق السندي."

(۴) "اولياي نقشبند" جي مصنف ائين لکيو آهي.

(۵) ميان فيض محمد صاحب چيو تہ اها اسان جي خانداني ۽ پڪي روايت آهي. ڪتاب "بزرگان دمائي" ۾ مخدوم موصوف جو هڪ خط نقل ٿيل آهي، جنهن جو عنوان ادب ۽ احترام سان هن طرح ڏنل آهي.
"نقل مڪتوب حضرت مخدوم المخاديم، سيد البلدان والاقاليم، عالم رباني، عارف سبحاني، حضرت مخدوم صاحب سيوستاني."

(٦) لاڪاڻ وارو پرڳڻو موجوده سڪرنڊ ۽ موري تعلقن جي ڀاڱن تي شامل هو.

(۷) مسجد وارو اهو ماڳ موجود شهر قاضي احمد کان اڌ ميل اوير (۽ صادق ڀِٽيءَ جي ڳوٺ کان اڌ ميل اتر اوير) طرف آهي.

(۸) انهيءَ "ميل واري ڊوريءَ" جو پيٽ اجا تائين قاضي احمد شهر جي اڀرندين پاسي کان ظاهر بيٺو آهي.

(۹) ڪتاب "لواريءَ جا لال" ص ۱۱۵

(۱۰) ڪتاب "لواري جا لال" ۾ "شيخ حاجي محمد صالح ڳهرائي" لکيل آهي. ٿي سگهي ٿو تہ "ڪڙائي" کي ڳهرائي ڪري لکيو ويو هجي.

(۱۱) خود سندس مرشدن (لواريءَ جي بزرگن) بابت محفوظ روايات ۾ قاضي صاحب کي (طريقي جي "شيخ" واري درجي جي لحاظ سان) "شيخ احمد قاضي" سڏيو ويو آهي (لواريءَ جا لال، ص ۱۱۵). ٻي روايت ۾ ڪيس "خواجہ" جي لقب سان "خواجہ قاضي احمد" ڪري لکيو ويو آهي. (ايضا ص ۱۳۹).

(بشڪريہ ماهنامہ "الرحيم"، حيدرآباد،
جولاءِ 1971ع، ص ۲۳)

حضرت شيخ قاضي احمد دمائي رحمت الله عليه

تحرير: آخوند محمد صالح قريشي

حضرت شيخ قاضي احمد صاحب رحہ ديني و دنيوي علمن ۾ فاضل ۽ اهل الله هئا ۽ قاضي القضاة جي عهدي تي فائض هئا. سندن فتويٰ سڄي ملڪ ۾ مستند مڃيا وينda هئا، عوام ۽ خاص ۾ سندن لقب قاضي احمد مشهور هو. پاڻ سلف صالحين وانگر قادري طريقي سان منسلڪ هئا. پاڻ حضرت سلطان الاولياءَ قدس سره جي شهرت سڀ کان اڳ ٻڌي هئي، تنهن ڪري سندن سان غائبانه عقيدت هئي. هڪ دفعي حج جي ارادي سان روانا ٿيا. رستي ۾ شوق جي غلبي کان مجبور ٿي حضرت سلطان الاولياء قدس سره جي ديدار پر انوار جي لاءِ لواري شريف هليا آيا. خدمت عاليه ۾ حاضر ٿي درخواست ڪئي ته ارادو حج تي وڃڻ جو آهي، بيت الله شريف کان واپسي تي انشاء الله اوهان جي طريقي عاليه ۾ داخل ٿيڻ جي سعادت حاصل ڪندس.

حضرت سلطان الاولياء قدس سره فرمايو ته ارادو نيڪ آهي. وڃ پر ان جو اهل بڻجي. وڃڻ واري ۾ ايتري لياقت هجي جو ڪعبة الله جي حقيقت جو خود پنهنجي اکين سان مشاهدو ڪري سگهي ۽ جڏهين آنحضرت صلي الله عليه وسلم جي دربار تي پهچي ته بيگانو نه هجي ۽ شرف حضوري ڪان مشرف ٿي سگهي. اهو ٻڌي قاضي صاحب ان وقت سندن مريدن ۾ شامل ٿي ويا. پاڻ قاضي صاحب کي صرف ٽي ڏينهن پاڻ وٽ رهائي حج تي وڃڻ جي اجازت ڏئي ڇڏيائون حج جو فرض ادا ڪرڻ بعد جڏهين قاضي صاحب مدينه منور پهتا. ڇا ڏسن ٿا ته حضور اڪرم صلي الله عليه وسلم خود روضي مبارڪ کان ٻاهر تشريف ڪٺي آيا ۽ سندن هٿ وٺي پاڻ سڳورا گڏ اندر وٺي ويا.

قاضي صاحب چوندا هئا ته مون کي اهو شرف حضوري هميشه حاصل ٿيو. قاضي صاحب جي خليفن جو تعداد چار سو جي لڳ ڀڳ هو. جن جي ذريعي طريقه عاليه نقشبنديءَ جو فيض نه صرف سنڌ بلڪ پنجاب

۾ ڏورانهن جاين تي پهتو.

حضرت شاھ حسين ۾ مشائخن شرقپور ڪانئون ئي فيض حاصل ڪيو. قاضي احمد جي مزار مبارڪ ضلعي نواب شاھ جي شهر قاضي احمد ۾ جيڪو سندن نالي سان موسوم آهي، واقع آهي. هزارين عقيدتمند ان جي زيارت لاءِ ايندا آهن ۽ دامن فيض جي انوار سان جهوليون ڀري ڀري ڪٺي وڃن ٿا.

درگاھ ميل شريف قاضي احمد رحہ جي موجوده سجاده نشين حضرت فيض درجت ميان پير فيض محمد صاحب دمائي مدظله العالي جن پنهنجي سلف صالحين وانگر درگاھ عاليہ لواري شريف جي موجوده سجاده نشين حضرت قبلہ پير گل حسن شاھ قدس سره جي دست حق پرست تي بيعت ۽ خلافت ارشاد سان سرفراز آهن.

پاڻ حق تعاليٰ جي نو وارد طالبن ڪي پنهنجي حلقي ارادت ۾ ان وقت تائين داخل نٿا ڪن جيستائين هو سجاده نشين درگاھ لواري شريف جي اطاعت جو اقرار نہ ڪري.

****

عاشقانِ ڪل نہ اين عشاق جزو،
ماند ازڪلِ انڪہ شد مشتاق جزو.
چونڪہ جزوے عاشق جزوے شود،
زود معشوقش بہ ڪل خود رود.

(مولانا جلال الدين رومي رحہ)

پير چئجي تنهن ڪي، جنهن سڀ ريءَ سري،
پر گهر پير نہ وجهڻو، گهرون بہ ڪين گهري،
جو ماني ڪاڻ مري، سو سامي گر نہ سامهون.

(حضرت سلطان الاولياء رحہ)

حضرت قاضي احمد رحمة الله عليه

(۱۱۱۷ ھ - ۱۲۲۳ ھ = 1705ع - 1808ع)

تحرير: مير محمد پيرزادو، سڪرنڊ

وارو ويـراڳين ڪـي، ويـل م وسـاريـج،
قـدم ڪـا پـڙيـن جـا، لـيـلا نـي لـهـيـج،
پـيـرت پـسـيـو پـٽ جـي، وڃڻ ڪـي وڃيـج،
راتـو ڏيـنـهـن رڙبـج، آئـون نـہ جيـنـدي ان ري. (شـاهـ)

سنڌ جي سر زمين سان اهڙي تہ ڪا خدا تعاليٰ جي مهرباني لاڳو آهي جو دنياجي هر هڪ مذهب جي مهندار ۽ اوتار ڪي ڪجهہ نہ ڪجهہ عرصي لاءِ سنڌ ۾ سڪونت اختيار ڪرڻ جي چاهنا پيئي رهي، پوءِ اهو گوتم هجي يا ڪرشن ڀڳوان هجي پر ٿورو ڪي گهڻو عرصو ڪيس سنڌ ۾ گهارڻ جو موقعو ضرور مليو آهي. ان حوالي سان بہ تہ هتي مشرق ۽ مغرب جو گڏجڻ اچي ٿئي ٿو تہ انهن هنڌن جا فلسفا ۽ ٿيوربون بہ سنڌ جي اصل بنيادي ۽ ثقافتي فلسفي جوڙڻ ۾ پنهنجو پنهنجو ڪردار ادا ڪن ٿا. سنڌ تي جن بہ حڪمرانن اچ ڏينهن تائين راڄ ڪيو آهي، تن ۾ ڪي هندومت جا تہ ڪي ٻڌمت جا پوئلڳ، ڪي زرتشت جا تہ ڪي حضرت عيسيٰ عليہ السلام جا پوئلڳ رهيا آهن. انهن جي آمد سان ۽ خيالن جي ڏي وٺ سان سنڌ وٽ انهن مڙني مذهبن، مذهبي اوتارن جي تعليمات ۽ فلسفن جي جوهر يا نچوڙ گڏجي اچي بيٺو آهي، جنهن ڪي هتان جي ماڻهن جي ثقافتي، تهذيبي ۽ تمدني لاڙن سان ملي جلي ڪري ۽ هتان جي ماڻهن جو جيڪو مزاج بنيو آهي، ان ۾ انسان دوستي، حب الوطني، غريب نوازي، مهمان نوازي، بقاءِ باهمي، امن پسندي ۽ رواداري وغيره وارا رجحان ۽ لاڙا جذب ٿي چڪا آهن. اها هن خطي يا وطن جي ڪلاسڪ بنجي چڪي آهي، جنهن ڪي هتان جو ڪو بہ ماڻهو ڪنهن بہ قيمت تي هٿان وڃائڻ نہ ٿو چاهي، توڙي جو ان جي بچاءِ ۾ ڪيس ڪيڏيون وڏيون قربانيون ڇو نہ ڏيڻيون پون.

اسان وٽ بر صغير ۾ اسلام جو ڦهلاءُ ٻن طريقن يا ٻن ذريعن سان ٿيو. هڪ پر ڏيهي فاتحن جي آمد، تعليمات ۽ زور زبردستيءَ جي ذريعي

سان ٿيو. تہ پيو نمونو وري هو ڏيهي ماڻهن اسلام جي چاڻ حاصل ڪري ان جي ڏسيل ڳالهين تي عمل در آمد ڪري ۽ روحاني تصرف حاصل ڪري، ان کان پوءِ مذهب جي تبليغ ان نموني ۾ ڪئي جو اها ماڻهن لاءِ ثقافتي، تهذيبي ۽ تمدنيءَ طور اوپري نہ رهي، ان ۾ ڪنهن بہ قسم جي ڏاڍ، زور، زبردستيءَ يا رياستيءَ سزا وغيره جو نالي ماتر بہ عمل دخل نہ هو. اڳئين لاڙي وارا دستار بند عالم، مدرس، فقيہ ۽ سند يافتہ عالم هئا، جيڪي حڪومتي طرفان پاور مليل هئا تہ ڪو بہ ماڻهو اگر انهن ڪي دين جي خلاف نظر اچي تہ ان کي ٽڏي تي بنا ڪنهن ڏانهن رجوع ڪرڻ جي سزا ڏئي سگهن. پر اهي حڪومتون جيئن تہ ٻاهرين فاتحن جون هئڻ ڪري عوام جي دلين ۾ پاڻ لاءِ محبت پيدا ڪري تہ نہ سگهيون پر ويتر انهن جي عتاب ڪري ماڻهن جي دلين ۾ انهن لاءِ نفرت جا آڙاهہ ٻري رهيا هئا، جيئن تہ اهي علماء انهيءَ رياستي مشينريءَ جا ڪل پرزا هئڻ سبب عوام جي نظرن ۾ نفرت لائق بنيل رهيا ۽ عوامي عقيدتون، عوامي محبتون ۽ عوامي امنگ پاڻ ڏانهن مرڪوز نہ ڪري سگهيا.

ان جي ابتڙ اهي اولياء ۽ ڏٽيءَ ڏٺا، جيڪي رياستي مشينريءَ کان الڳ ٿلڳ، پٽ تي ويهي عوام الناس جون دليون روحاني تصرف سان جڪي ۽ پاڻ سان واڳي ۽ اسلامي تبليغ ڪري رهيا هئا. توڙي جو انهيءَ دوئي ۽ لاڙي جي ڪري صاحب اقتدار انهن مٿان ڪافي مصيبتون بہ برپا ڪندا هئا تہ اسان پر ڏيهي حاڪمن جا هٿ ٺوڪيا چو نہ ٿا ٿين. يا وري سرڪاري عالمن ڪي جيڪو عوامي نفرت سان منهن مقابل ٿيڻو پوندو هو. اهي بہ رياستي مشينري ڪي انهن اولياء الله لاءِ ميڙائيندا هئا تہ اهي اصل ۾ توهان جي برخلاف آهن ۽ توهان جي دوستيءَ جي ناتي اسان کان بہ عوام ڪي متنفر ڪري رهيا آهن. ان لاءِ انهن ڪي ڪا سيڪت ملڻ گهرجي. انهن گڏيل سڏيل نفرتن جي ڪري، انهن اولياء الله تي وقت بہ وقت رياستي ڏاڍ ۽ عتاب جا ڏونگر ڪرندا رهيا ٿي. انهن قربانين عيوض انهن جون ماڻهن جي دلين ۾ عقيدتون وڌنديون ۽ پختيون ٿينديون ويون.

ان ڳالهہ ڪي نظر ۾ رکندي، جڏهن حضور ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن کي نبوت جو منصب سونپيو ويو تہ پاڻ عرب جي عياش راجائن، مهاراجائن، انهن جي شهزادين ۽ شهزادن وارو اڊمبر اختيار ڪرڻ بجاءِ فقيري طريقو اختيار ڪيو، هيٺ تڏيءَ تي ويهڻ، سادو ڪائڻ، سادو اوڍڻ، غريبن ۽ مسڪينن، ٻانهن ۽ غلامن سان دوستي جون واڳون ڳنڍيي ۽

دين جي تبليغ جو ڪم شروع ڪيو ته ان وقت جي عالمن، علمائن، بادشاهن ۽ سندن گماشتن حضور ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جي نند حرام ڪري ڇڏي ۽ وبهڻ وهه ڪري ڇڏيو. ايستائين ته ڪين پنهنجا اباڻا ڪک ڇڏي، پرائي پڊن تي مهاجر بنجي مصائبن ڪي منهن ڏيڻو پيو. پر پاڻ اهو سڀ ڪجهه همت ۽ مردانگي، جانبازيءَ سان ڪلندي برداشت ڪندا رهيا، پر حق جي واٽ تان تر به نه چسيا، چاڙڪي به پوئتي نه پيا. حضور پاڪ صلي الله عليه وسلم جن جي رحلت ۽ خلفاءِ راشدين جي دنيا ڇڏڻ کان پوءِ اسلام جو منصب نياهيندڙن ۾ به عياشي ۽ آرام طلبي ڪاهي آئي ته پوءِ ان جي تبليغ، تدوين ۽ تاويل ۾ به لاڙا چڙا ڏسڻ ۾ آيا. هڪڙن ظاهري علم حاصل ڪري زبر زبر تي وڏيڪ ڏيان ڏنو ۽ خداءَ جي طلب جي ذريعي يعني ديني علم ڪي بجاءِ خدا جي طلب ذريعي سمجهڻ جي اصل مقصود سمجهي ۽ ظاهر حڪمن جي بجاوري ۽ فضيلت پائڻين ۽ اسلام جي روح يا جوهر کان پري هٽي ويا ته ٻئي طرف اولياء الله هئا. جن اهوئي حضور پاڪ صلي الله عليه وسلم وارو تبليغي طريقو خانقاهه جي صورت ۾ رائج ڪيو. ان ڪري اهي ٻئي ڏڙا هڪڙا خدا جا دوست ته ٻيا رياستي مشينريءَ جا پرزا بنجي تبليغي ميدان ۾ اسلام جي ڦهلاءِ، تاويل ۽ ترويج لاءِ ميدان ۾ ڪم ڪندا رهيا ۽ اج به اهو ڪم ڪري رهيا آهن.

سنڌ جيئن ته ٻنهي نموني جي مبلغن سان ڀري پئي آهي، جتي اسان کي مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ۽ قاضي قاضن جهڙا رياستي عهدن تي ويهي اسلام جي خدمت ڪندڙ ڏسڻ ۾ ايندا، اتي اسان کي مخدوم آدم ٺٽوي رحمة الله عليه، مخدوم ابوالقاسم درس رحمة الله عليه، خواجه ابوالمساڪين ميان محمد ٺٽوي رحمة الله عليه ، مخدوم محمد معين ٺٽوي رحمة الله عليه، حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمة الله عليه، حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد زمان رحمة الله عليه، شيخ شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليه، قاضي احمد دمائي رحمت الله عليه جن جهڙيون با برڪت ۽ عظيم علمي، ديني ۽ روحاني شخصيتون به ڏسڻ ۾ ايندڀون.

انهن شخصيتن مان هر هڪ شخصيت پنهنجو مٽ پاڻ هئي. پر اسا انهن مان جيئن ته حضرت قاضي احمد رحمة الله عليه متعلق ڳالهائي رهياآهيون ته ان حوالي سان ٻڌائڻو ٿو پوي ته حضرت قاضي احمد رحمة الله عليه جا وڏا اصل ٺلٽي جا رهاڪو هئا، سندن شجريءَ ۾ شيخ المشائخ حضرت سندو رحمت الله عليه، جيڪو ڏهين صدي هجري جي مشهور

معروف بزرگن منجهان هڪ هو. سو پڻ اتي ٺلهي ۾ مدفون آهي، سندن شجري منجهان ميان احمد بن مخدوم سنڌاڻي سيوهڻ ۾ مدفون آهي. پاڻ ١١١٧ هه مطابق 1705ع ۾ ٺلهيءَ ۾ ڄاوا، پاڻ ابتدائي تعليم سندن والد بزرگوار حضرت ميان محمد صديق رحمت الله عليه جن کان ورتائون ۽ ان کان پوءِ مشهور عالم مخدوم عبدالواحد سيوستاني کان اڳتي تعليم حاصل ڪيائون، جڏهن ڪين "لاڪاٽ پرڳڻي" جي قضا ملي ته ان عهدي ڪين هن علائقي سان مانوس ڪيو ۽ پاڻ ان کي پسند ڪري "ديهه دم" ۾ سڪونت اختيار ڪيائون. موجوده قاضي احمد واري هنڌ تي "دم" مان لڏي آيا ته ان وقت ان هنڌ کي "موضع ميل" چيو ويندو هو، جيڪو پوءِ سندن نالي مبارڪ پٺيان "قاضي احمد" سڏجڻ لڳو.

سنڌ ۾ اهو، اهو وقت هو جڏهن مغلن جو تازو زوال آيو هو ۽ سنڌ جي اقتدار انهن جي هٿن مان کسندو ۽ ڪلهوڙن جي هٿن ۾ منتقل ٿيندو پئي ويو. ان وقت سنڌ ۾ چوڌاري طوائف الملوڪيءَ جا تاثرات گشت ڪري رهيا هئا، ڪنهن جي عزت سالم ڪا نه هئي، ڌاڙا ۽ ڌاڪازنيون، عياشون، شراب نوشيون ۽ زنا جي بازار گرم هئي، اقتصادي تباهي ٿي چڪي هئي، اخلاقي طرح ڏيوالو نڪري چڪو هو، امن امان جون ۽ شرافت جون ڌڄيون اڏامي چڪيون هيون، مسجدون ۽ مندر نه خدا جا ۽ نه ئي پڳوان جا گهر رهيا هئا، پر انهن ۾ سازشيون ۽ شرپسندين جا پروگرام ۽ پلان ٺهڻ لڳا هئا. ان کان علاوه جهوڪ جو شاه عنايت جي شهيد ٿيڻ وارو سانحو پڻ ان دور جي مختلف مصيبت مان هڪ وڏو لنئون ڪانڌاريندڙ سانحو هو، جيڪو جڏهن 1718ع ۾ برپا ٿيو ته حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن جي عمران وقت 13 سال هئي، ان سانحي ۽ اهڙن ٻين حادثن سببان سنڌي سماج جو سمورو شيرازو ٽٽي چڪو هو. ماڻهون مايوسين، ناڪامين ۽ نامرادين، جي ڏٻٽين ۾ ڪنڌ تائين گپجي چڪا هئا، انهن ناڪامين ۽ مايوسين سببان اهي جادن، منترن، سڳن، ڦيٽن ۽ ٽوڻن ۾ ڦاسي ۽ نجات لاءِ جاکوڙي رهيا هئا. ماڻهن مان انسانيت مفقود ٿي چڪي هئي، اهڙو ته نفسا نفسيءَ جو منظر بنجي ويو هو جو ڪو ٻه ڪنهن جو نه هو، انسان پاڻ کي اڪيلا ۽ بي سهارا ڏسي جهڙوڪ اجتمائي خودڪشي جو سوچي رهيا هئا. اهڙي ماحول ۾ نون ڏيهي حڪمرانن اڳيان ان وڪريل ماحول کي يڪجاءِ ڪرڻ جا جتن ڪرڻ، مايوس انسانن کي اميد افزا بنائڻ، اخلاقي قدرن کي وري رائج ڪرائڻ، نشن پتن، زنا، چوري، جوا

۽ ڏلالپ جو ازالو ڪرڻ، ڪٽنبي رقابتن کي منهن ڏيڻ ۽ نئين سنڌ جي نئين سر صحتمندانه تعمير ڪرڻ جا وڏا چئلينج سامهان ڪرڪنيون بيٺا هئا. جن کي هڪ ئي وقت منهن ڏيڻ فقط تڏهن ممڪن ٿي ٿي سگهيو، جڏهن ماڻهو ديندار بنجن، نيڪ نيت ٿين، هڪ ٻئي جي لاءِ پاڻ ۾ جو رويو اختيار ڪن ۽ ان تعميري ترقيءَ جي مهم ۾ پنهنجو پورو پورو ڪردار ادا ڪن. جيڪو ڪم انهن کان ان وقت وٽڻ رياستي حڪمرانن جي وس کان ٻاهر هو، پر پوءِ به سنڌ جا ماڻهو سڪيا ستابا ٿيا، ايماندار ٿيا، هڪ ٻئي ۾ پاڻ ۾ وارو تعلق استوار ڪيائون. هشاش بشاش ٿيا، سماجي اڏاوت ۾ پنهنجو پورو پورو ڪردار ادا ڪيائون ۽ هڪ دفعو سنڌ ملڪ يڪجاءِ ٿي ڏيهي حڪمرانن جي هٿ هيٺ پنهنجون ترقيءَ جون منزلون باقاعده لهڻ ڪرڻ لڳو، جنهن سبب ئي انهيءَ دور کي سنڌي علم ادب جو سونهري دور سڏيو ويندو آهي. ته اها جيڪا اهڙين مايوسين جي اوڙاهه مان سنڌي ماڻهو جي واهه ڪلي ۽ فضا ۾ نڪري. سوچي سمجهي ۽ پنهنجي حالت سڌارڻ واري ڪايا پلٽجي پيئي ان ۾ صحيح معنيٰ ۾ ڏسبو ته حڪومتي حڪمرانن ۽ رياستي قوتن جو ڪردار گهٽ نظر ايندو، پر ان ڪايا پلٽڻ ۾ وڏو ۾ وڏو ڪردار سنڌ جي ان وقت جي انهن صوفي بزرگن جو نظر ايندو جن اهڙي ڏکئي وقت ۾ سنڌي ماڻهن جي ٿيل روحاني توڙي مادياتي تباهين تي ڀها رکيا ۽ ڪين چيئي چڱو ڪيو. چڱن کان جيئن ته چڱائيون ئي ٿينديون آهن. ان لحاظ کان، اهي ماڻهو پوءِ انهن بزرگن جي تعليم رستي چڱا بنجي پيا ته انهن وطن جي تعمير ۾ به پنهنجو مثبت ڪردار ادا ڪيو ۽ ان وقت ان تباهيءَ مان نڪري سنڌ جيڪو جوين ماٿيو، جيڪو اوج اکئين ڏٺو، سا شايد وري ڪڏهن اکئين ڏسي سگهي.

ان ڪم سر انجام ڏيڻ ۾ انيڪ بزرگ هستين جو هٿ هو. پر انهن مان جيڪي سر ڪردا هئا، سي هئا: شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمت الله عليه، حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان لواري شريف وارو رحمت الله عليه، شيخ شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليه ۽ حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه وغيره جيڪي هڪ ٻئي جا همدرد به رهيا ته ڪنهن نه ڪنهن رشتي ۽ ناتي هڪ ٻئي جا سهڪاري به رهيا، جو ته انهن جي پيدائش جي سنن تي نظر وجهبي ته پڻيءَ پت پروڙ پئجي ويندي ته سندن عمريون هڪ ٻئي جي مناسبت سان ڪيتريون هيون. جيئن شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمت الله عله جن جو جنم 1689ع ۾ ٿيو ته حضرت

سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان لواري شريف واري رحمت الله عليه جن جو جنم 1713ع ۾ ٿيو ته حضرت شيخ شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليه جن جو جنم 1738ع ۾ ٿيو ته حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن جو جنم 1708ع ۾ ٿيو.

ان حوالي سان شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمت الله عليه جن حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان لواري شريف واري کان 24 سال وڏو ته حضرت شيخ شهيد ميان عبدالرحيم گرهوڙيءَ رحمت الله عليه جن کان 49 سال وڏو هو ۽ حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن کان 16 سال وڏا هئا. ان مان ظاهر آهي ته اها انهن بزرگن جي تعليمات ۽ تصرف جي ڪرشمه اندازي هئي جو ان اندوهنا ڪئي مان هڪدم ڪايا پلٽجي ۽ ترقي، سک، سانت ۽ امن امان جو سونهري دؤر بنجي ويو. ان لاءِ اسان کي گهرجي ته انهن ۽ ان دؤر جي ٻين اهڙن بزرگن جي زندگي جا حالات ۽ روحاني ڪمالات هٿ ڪري، انهن جو بغور مطالعو ڪري ۽ پاڻ کي حال جي مصيبتن ۽ آئيندي جي عذابن کان بچايون. جنهن جي شروعات طور اسان اڄ حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن جي حالات زندگي، تبليغي ۽ تدريسي توڙي ادبي ڪاوشين ۽ ڪارنامن جو اپٽار ڪرڻ چاهيو آهي. شروعاتي تعارف ڏيڻ کان پوءِ ضروري آهي ته سندن علم عرفان ۽ طريقتي مشغلن جو به مختصر ذڪر ڪجي.

پاڻ پنهنجي وقت جي وڏن عالمن، فقيهن ۽ بزرگن منجهان هڪ هئا، ڪيئي دفعا حرمين شريفين اسهي ۽ اتي پنهنجي اندر جي اڃ ۽ اسات کان روحاني نعمتن ۽ برڪتن سان روح کي سيراب ڪيو هو. هڪ دفعي ائين ئي حج پاڪ تي ويندي لواري شريف ما گذر ٿين ته دل ۾ خيال آئين ته ڇو نه حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان رحمت الله عليه جن سان چار چشمي ڪجي، جڏهن وٽن پهتا ۽ احوال ڪندي چيائون ته منشا ڪري نڪتا آهيون ته حرمين شريفين وڃجي. تنهن تي حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان رحمت الله عليه جن وراڻيس ته ها، پر اوڏانهن به اهڙا ته ٿي وڃو جو آڏو به سڄاڻن. پاڻ مريدي اختيار ڪيائون ۽ قلبي ذڪر فڪر ۾ لڳي ويا، چند ڏينهن کان پوءِ اجازت ملين ۽ ان عزتماب طرف کان پڻ تمام گهڻو ڀرپور ٿي موٽيا ۽ اچي پنهنجو طريقتي ڦهلاءَ جو ڪم ۽ ديني تدريس جو ڪم شروع ڪيائون. پر مرشد جي ياد ۾ ايترا ته محو رهيا جو ڪين خلافت جو پڻ درجو مليو. حضرت سلطان الاولياء خواجه محمد الزمان

لواري شريف واري رحمت الله عليه جن جا چار وڏا خليفا هئا. شيخ شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليه، شيخ ابو طالب اکهمي رحمت الله عليه، شيخ حاجي محمد صالح ڪڙائي رحمت الله عليه ۽ حافظ هدايت الله رحمت الله عليه انهن چئني وڏن خليفن کان علاوه باقي اهي ڪامل وليءَ جيڪي بہ ڪائن خلافت جو درجو حاصل ڪري چڪا هئا، سي آهن شيخ حاجي حافظ طاهر عليه رحمت، شيخ قاضي احمد عليه رحمت، درويش عيسيٰ دشتي عليه رحمت، سيد محمد عليه رحمت، سيد پير محمد عليه رحمت، بنگو فقير عليه رحمت، حافظ ايوب عليه رحمت، شيخ الياس عليه رحمت، شيخ سڏا توربو عليه رحمت پر پوءِ بہ چيت لائي ڏسبو تہ اسان کي حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد الزمان لواري شريف واري رحمت الله عليه جي مڙني خليفن ۽ معتقدن مان چئني طرح ڏسڻ ۾ ايندو تہ شيخ شهيد عبدالرحيم گرهوڙي رحمت الله عليه، حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه ۽ سيد محمد لاهوري رحمت الله عليه وقت جاوڏا جيد عالم، فقيہ ۽ اولياء ڏسڻ ۾ ايندا. جن ۾ شهيد گرهوڙي رحمت الله عليه جن کان پوءِ حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن کي علم ۽ فضل ۾ ٻين مڙني کان مٿيرا هئا.

حضرت قاضي احمد رحمت الله عليه جن کي حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد الزمان لواري شريف وارن رحمت الله عليه جن کان سڌو سئون خلافت ملي ۽ ارشاد جي اجازت ملڻ کان پوءِ پاڻ پنهنجي حلقي جا پيران طريقت ٿيا. سندن مريدن جو دائرو وسيع هو، پر هي بزرگ سندن چار خاص خليفا هئا.

۱. سيد نور محمد شاهہ ڪنڊائي عليه رحمت، ڪاهي ڪنڊيا تعلقو نوشهروفيروز.
۲. مخدوم عبدالوالي عليه رحمت درٻيلو تعلقو ڪنڊياري واري.
۳. ميان عبدالڪريم ڪٽي عليه رحمت پيِنگهاري تعلقو هالا.
۴. سيد حسين شاهہ رحمت الله عليه، رتڙ چنڙ ضلعو گرداس پور ڀارت.

هن بزرگ هندوستان ۾ سندن تعليمات کي عام ڪيو ۽ ڦهلايو، ايتري قدر جو سندن ٽي سو سٺ 360 خليفا ٿيا.

انهن چئن وڏن خليفن کان پوءِ سندن ٻيا معتقد پڻ وڏي مان مرتبي ۽ منزل جا بزرگ هئا انهن ۾ ميان پير محمد عليه رحمت ڏيپار جن وارو ۽ قاضي صاحب جن جا فرزند ميان محمد صالح عليه رحمت جن وڏا

اهل دل هئا.

حضرت قاضي احمد رحمت الله عله باقي حياتيءَ جا ڏينهن ان ئي هنڌ تي خدا تعاليٰ جي عبادت ۽ عوام الناس جي طريقتي تربيت ڪندي گذاريا، جيڪو هنڌ اڄ بہ سندن نالي پوئتان " قاضي احمد" سڏجي رهيو آهي. ان ئي هنڌ تي پاڻ سن 1223 ھ مطابق 1808ع ۾ لاڏاڻو ڪيائون. سندن مقبرو پڻ قاضي احمد شهر ۾ آهي.

****

سپريان جي ترهي، پڌين هٿ ۾ لاءِ،
صباح ائين چونداءِ، اسان تو اڪاريو
(حضرت سلطان الاولياءَ رحہ)

پاڙي ويچ هئاءِ، پوري ! تو نہ پچئا،
تيلا هين پياءِ، موريسر اکين ۾.
(حضرت سلطان الاولياء رحہ)

احمد شهي عالي همم، صاحب عنايات وڪرم،
وصفش نڪنجد درقلم، احمد محمد ذوالعطا.
حمد خدمت است هردم، وسيلہ اعظم،
احمد شفيع عالم صلو اعليٰ محمد.
(حضرت مخدوم محمد صالح دمائي رحہ)

تون سني منزل تي رسائڻ وارو آهين.
وڌيڪ لکيو اٿس ته، چون ٿا ته جيڪو جمع ڏينهن ختمو ۽ هديو کري ٿو ته ايندڙ جمع کان اڳ ان جو مقصد پورو ٿئي ٿو ۽ دلي دعائون قبول ٿين ٿيون.

هن خاندان مان سنه ١١١٧ هه ۾ سيوهڻ جي نزد احمدن جي ڳوٺ ۾ خواجه محمد صديق رحه جي حويلي ۾ هڪ فرزند نوراني چهري سان جنم ورتو. ان جو نالو مبارڪ "احمد" رکيو ويو. پاڻ جمندي ڄام هئا. مادرزاد ولي الله پڻ هئا. هن گهراڻي جي پرهيزگاري ۽ تقويٰ اظهر من الشمس هئي. خواجه محمد صديق رحه جن جا سهسين طالب ۽ شاگرد ٿيا. پاڻ به پنهنجي والد بزرگوار وٽ ظاهري توڙي باطني علوم پڙهي پرجهي پورا ڪيائون.

سندن قادري طريقو هو. جيڪو پنهنجي والد بزرگوار کان اپنايو هين.

حضرت خواجه قاضي احمد قدس سره جن کي دستار فضيليت ان وقت جي وڏي ۾ وڏي درسگاهه لکي شاهه صدر ۾ عطا ٿين. علم جي تحصيل بعد قضا جي عهدي تي فائز رهيا ۽ عوام توڙي خواص ۾ قاضي جي نالي توڙي لقب سان مشهور ۽ معروف ٿيا. سستت ئي پنهنجو اباڻو علائقو ڇڏي درياهه جي ٻي پر "ديهه دم" تعلقو مورو ۾ اچي رهيا. اتي مسجد، خانقاهه ۽ مدرسي سان گڏ رهائش جون جايون پڻ ٺهرايائون. ٿوري ئي وقت اندر وٽن ماڻهن جي وڏي رجوعات ٿي ويئي. "دم ديهه" جي کري "دمائي پير" مشهور ٿي ويا. سندن ٺهرايل جاين مان باقي مسجد جا نشان اڃان موجود آهن.

حضرت قاضي احمد قدس سره جن جي لواري شريف اچڻ بابت روايت آهي ته پاڻ حج جي سفر جو سانباهو کري پلي پار روانا ٿيا. انهن ڏينهن ۾ حج جو پنڌ دوران ماندئي بندر وڃڻ لاءِ لواري شريف مان گذرڻو پوندو هو. حضرت سلطان الاولياءِ قدس سره جن جي روحاني بصيرت جي هاڪ ملڪان ملڪ هئي ته حضرت قاضي احمد جن کي ڪامل مرشد وٽڻ جي تڙپ شديد هئي. پاڻ لواري شريف آيا ۽ حضرت سلطان الاولياءِ قدس سره جن سان ملاقات ٿي ته حج جي سانباهي جو ذڪر خير ڪيائون. حضرت سلطان الاولياءِ جن ڪين فرمايو ته، حج جو ارادو به نيڪ ۽ سفر به نيڪ، پر اهڙو ٿي وڃي جو اڳيان ڪير سجاڻي به ۽ پوءِ حضرت جن

حضرت قاضي احمد کي ٽي مهينا لواري شريف ۾ قيام ڪرڻ لاءِ چيو پاڻ اتي ترسي پيا ۽ توجهه ۽ ارشاد ورتائون. ٽن ڏينهن اندر اهڙو باطني عروج ڪري ورتائون جو حضرت سلطان الاولياء قدس سره کين ان بشارت سان حج جو سفر جاري رکڻ جي اجازت ڏني ته عرب ملڪ ۾ ڪو به اهڙو نه آهي، جنهن سان اوهين وڃي صحبت ڪريو ۽ اهو به فرمايائون ته، يمن ملڪ ۾ هڪ شخص آهي جنهن کي امانت حوالي ڪرڻي آهي. ان لاءِ مون کي وڃڻو هو. مگر هاڻ اوهين وڃي اها امانت وصول ڪجو. اهو شخص پاڻ اوهان وٽ هلي ايندو.

حج تي روانگي مهل حضرت قاضي احمد جن حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن کان پڇيو ته، مرشد ڪڏهن تو کم اچي؟ حضرت جن فرمايو، دنيا ۾، قبر ۾، محشر ۾

حج جي سفر دوران حضرت قاضي احمد جن ٽن خاص واقعن جو ذڪر ڪيو:

سفر دوران سندن جهاز طوفان جي وٽ ۾ اچي ويو ۽ جهاز ٻڏڻ جو خطرو ٿي پيو، پاڻ حضرت جن جو اهو مقولو ياد ڪيو ته، مرشد ڪم اچي تو دنيا ۾، قبر ۾ حشر ۾، لواري جي سرڪار کي باطني طرح سان متوجه ٿي عرض ڪيائين ته اک ڇنڀ ۾ جهاز تان آفت ٽري وئي.

ٻيو ته جڏهن روضي رسول مقبول صلي الله عليه وآله وسلم تي پهتا ته کين آواز آيو "ميان احمد ڀلي ڪري آئين"! اتي کي ماٺهو جن جا نالا احمد هئا، اٿي بيٺا، وري به ساڳيو ئي آواز آيو ۽ ٻيا کي ماٺهو اٿي بيٺا مگر پاڻ ماٺ ۾ رهيا. پوءِ ٽيهر آواز آيو ته، "ميان احمد دمائي ڀلي ڪري آئين." ۽ ان تي پاڻ سڃاتائون ته هي اهانوازش آهي جنهن لاءِ کين حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن فرمايو هو ته، اهڙو ٿي وڃجي جو اڳيان ڪير سڃاڻي.

ٽيون واقعو هن ربت آهي ته، يمن ۾ جڏهن پاڻ حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن جي ڏنل ڏس تي هڪ مسجد شريف ۾ پهتا ته هڪ باريش بزرگ ساڻن ادب سان اچي مليو ان اسرار ڪيو ته جمع جي نماز جو وقت ٿي چڪو آهي ۽ پاڻ امامت فرمائين. پاڻ ازروءِ ميزباني جي آداب جي امامت کان ڪيٻائيندا رهيا. مگر بزرگ جي اسرار تي امامت فرمايائون ۽ نماز کان فراغت بعد اهو بزرگ کين پنهنجي حجري ڏانهن وٺي هليو ۽ فرمايائين ته، مون کي اوهان کي امانت حوالي ڪرڻ جو حڪم آهي. توهين

حضرت قاضي احمد ۾ حضرت قاضي احمد جن فرمايو ته، اوهين مون کي سامهون ويهاري امانت حوالي ڪريو. ان تي هڪ حاضري واري خادم چيو ته، سندن امانت ۾ جلال آهي ۽ سامهون ويهندڙ شخص کي باھ وٺي ٿي وڃي. تنهن هوندي به پاڻ آمهون سامهون ويهڻ کي ترجيح ڏنائون. جڏهن امانت جي منتقلي ٿي ته سندن ساڄو گوڏو مبارڪ زمين کان مٿي ڪجهه لڳو، جنهن کي پاڻ هٿ سان زور ڏيئي هيٺ ڪري ڇڏيائون ۽ خير خوبي سان اها امانت وصول ڪيائون. ٻئي ڏينهن ان بزرگ وصال فرمايو ۽ سندن وصيعت موجب پاڻ ان بزرگ جي جنازي نماز جي امامت فرميائون پوءِ اڳتي روانا ٿيا.

هڪ ڀيري حضرت سلطان الاولياء قدس سره جن کين اها بشارت ڏني ته هاڻ توهان جو شان اهو نه آهي ته توهين ڪنهن ٻئي جي نالي واري ڳوٺ ۾ رهو بلڪ توهين پاڻ پنهنجي نالي پوبان ڳوٺ ٻڌي اتي وڃي رهو. واپسي تي "دم" پرسان "ميل واري ڊوري" تي پنهنجي نالي پوبان ڳوٺ ٻڌي اچي آباد ٿيا ۽ انهيءَ نسبت جي ڪري هي درگاهه "ميل شريف" مشهور ۽ معروف ٿي وئي.

سنڌ جو حاڪم ميا غلام نبي ڪلهوڙي سندن شهرت، علميت ۽ نورانيت کان متاثر ٿي "لاڪاٽ" پرڳڻو جاگير طور سند لکي نذراني ۾ پيش ڪيو. مگر پاڻ اها جاگير قبول نه ڪيائون ڇاڪاڻ ته سندن مرشدن ڪڏهن جاگير قبول نه ڪئي هئي، اها پيروي ادا ڪيائيون.

منهنجي استاد علامه غلام مصطفيٰ قاسمي جن هڪ حڪايت بيان ڪئي ته شيخ قاضي احمد دمائي عليه رحمت جن لواري شريف مان فيض وٺي ورڻ بعد جڏهن ڳوٺ پهتا ته انهن ڏينهن ۾ ڪو پير شهر جي ڳوٺ کان ٻاهران اچي منزل انداز ٿيو، ماڻهن ۾ اهو چوبول ٿي ويو ته وقت جو قطب ٻاهران اچي لٿو آهي. اها ڳالهه ڳوٺ جي زميندار جي محفل ۾ پهتي، انهيءَ تي اهو زميندار حضرت قاضي احمد رحه جن وٽ مجلس ۾ پهتو ۽ عرض ڪيائين ته، قبلا! ڳوٺ جي ٻاهران وقت جو قطب منزل انداز ٿيو آهي، هلو ته هلي سندس ملاقات ڪريون. انهيءَ تي حضرت قاضي احمد رحه جن وراڻيو.

تارا اڀٽا وڃٽا، قطب ڪين ڦرن،
لواريءَ سندا لاڏلا، ويٺي رب ڏسن،
پر گهر پير نه وڃهٽا، گهران به ڪين گهرن.

سندن وصال ۱۲۲۳ھ بمطابق 1808ع ۾ ٿيو.

حضرت قاضي احمد رحہ کي حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد زمان قدس سرہ کان خلافت ملي. سندن مريدن جو دائرو وسيع هو. ۾ هينيان چار بزرگ سندن وڏا خليفا هئا.

1. سيد نور محمد شاھ ڪنڊائي، ڪاهي ڪنڊيا (تعلقي نوشهروفيروز جو)

2. مخدوم عبدالوالي در بيلي جو (تعلقہ ڪنڊيارو)

3. ميان عبدالڪريم ڪٽي، ٻينگهاري (تعلقي هالا جو)

سيد حسين شاھ رتڙ چتڙ، ضلعو گرداس پور (ڀارت)

انهن چئن وڏن خليفن کان سواءِ سندس ٻيا معتقد ۽ وڏي درجي وارا هئا. انهن مان ميان پير محمد ڏيپارجن (تعلقو مورو) جو ۽ سندن فرزند ميان محمد صالح وڏا اهل دل هئا. حضرت قاضي احمد رحہ جن کان برصغير کان علاوه عرب ۾ بہ هن طريقي نقشبنديہ جو ڦهلاءُ ٿيو. ڪانئن حضرت سيد حسين شاھ المعروف پوري والي، رتڙ چتڙ، مڪان شريف ضلع گرداس پور، انڊيا کي فيض مليو. ان درگاھ جا مشهور اولياءِ الله گاديسر ٿيا. تن مان خواجہ امام علي شاھ مڪان شريف رحہ، حضرت خواجہ سيد صادق علي شاھ رحہ جو وڏو مرتبو آهي، جنهن کان حضرت خواجہ بابا اميرالدين رح ڪوٽلہ شريف وارا فيضياب ٿيا. شرقپور شريف جا بزرگ شير رباني ميان شير محمد صاحب رحہ ٻہ هن لڙھ ۾ شامل آهي، جنهن کان وري فيض ورتل حضرت گنج ڪرم سيد محمد اسماعيل شاھ بخاري رحہ. ڪرمان والي (اوڪاڙھ) وارا شامل آهن. انهن کان حضرت علام محمد شفيع اوڪاڙوي رحہ خطبي پاڪستان ۽ سندس فرزند ارجمند حضرت علام ڪوڪب نوراني اوڪاڙوي جهڙا علماءِ اهل سنت فيض ۽ توجہ حاصل ڪيو.

ٻيا بہ ڪيترا بزرگ هن شاخ مان فيضياب ٿيا ۽ صاحب ارشاد ٿيا جن جو مڪمل خاڪو ڏجي ٿو.

حضرت پير بدين شاھ رحہ ڪلانوري، نزد ڪوٽ ميا صاحب، دليل پور ضلع گرداس پور (ڀارت). حضرت مير لطف الله نقشبندي رحہ، حضرت بهادر شاھ طيب الله مشهدي نقشبندي رحہ، حڪيم احمد علي امرتسري سيال ڪوٽي رحہ، ميان خدا بخش نقشبندي رحہ، حضرت ميان شگفتين بيگ نقشبندي رحہ، حضرت مولانا محمد اعظم نقشبندي رحہ

(امام مسجد فتح پوري دهلي) مولانا فتح محمد نقشبندي رحه، سيد انوار شاه نقشبندي رحه، حضرت منشي احمد جان نقشبندي رحه، مولانا نور احمد خان نقسبندي، مولانا شير محمد خان نقشبندي بدخشاني، ميان عطا محمد نقشبندي، مولانا رسول بابا نقشبندي رحه، حضرت خواجاه امير الدين نقشبندي ڏرم كوٽي رحه (ضلع گرداس پور). حضرت شاه مظهر الله دهلوي نقشبندي رحه، حضرت ميان غلام نقشبندي شرقپوري رحه، حضرت سيد نورالحسن شاه نقشبندي كليان والي رحه، حضرت صاحبزاده مظهر قيوم نقشبندي رحه بيربل شريف (ضلع سرگوڌا) حضرت صاحبزاده مظهر قيوم نقشبندي مكان شريف (انڊيا) حضرت ميان رحمت علي شاه نقشبندي رحه گهنگ شريف، حضرت ابوالرضا سيد حاكم علي شاه نقشبندي رحه لاهور، حضرت حاجي عبدلرحمٰن نقشبندي رحه قصور، الحاج حافظ محمد ابراهيم شاه نقشبندي رحه، حضرت شاه محمد محدث فقيه الهند خطيب ۽ امام دهلي مسجد (1807ع) كان صاحبزده مولانا ميان محمد سعيد ۽ صاحبزاده ميان احمد سعيد رحه (حضرت شاه محمد جا فرزند) حضرت مولانا حكيم عبدالمجيد رحه، حضرت مولانا عبدالرشيد رحه، حضرت مولانا قاري حبيب الله رحه، حضرت مولانا شاه محمد ركن الدين رحه الور شريف (ڀارت)، حضرت مولانا امام عبدالغفور رحه، حضرت مولانا حافظ قمرالدين رحه.

حضرت مولانا شاه محمد ركن الدين الوري رحه جن جو فرزند ۽ خليفي مجاز حضرت علامه محمد محمود صاحب الوري رحه برصغير جي ورهاڱي بعد حيدرآباد سنڌ ۾ اچي رهيو، فيض جو سلسلو جاري ركيائين. سندس مدفن راجپوتانا اسپتال جي نزديڪ آهي، كانئن پوءِ سندن فرزند صاحبزادو ميان محمد زبير صاحب ان خانوادي جي فيض كي حيدرآباد ۾ ركن الاسلام جي نالي درسگاه، وسيلي هلائيندو پيو اچي ۽ درگاه لواري شريف سان پنهنجو مسلڪ ڳنڍيو پيو اچي.

حضرت سيد محمد اسماعيل شاه كرمان والي رحه كان پوءِ سندس جانشين سيد محمد علي شاه رحه ٿيو. جيڪو سندن فرزند هو. ان بعد سيد محمد علي شاه صاحب جو فرزند سيد غضنفر علي شاه گاديءَ تي ويٺو، هن صاحبن سنت توڙي سلسلي نقشبندي جي سچي جمار تبليغ كئي ۽ پنهنجي پير خانه سان حد كان وڌيڪ محبت هين.

حضرت سيد نورالحسن شاه بخاري كليان والي رحه بن سيد

غلام علي شاھ رحہ ظاھري تعليم جي تحصيل ڪري، طريقت ۾ پير پاتو، سندن بيعت حضرت ميان شير محمد شرقپوريءَ سان ٿي. ڪانئن پوءِ سندن فرزند سيد باقر علي شاھ گادي نشين ٿيو.

سيد نورالحسن شاھ جا خليفا تمام گھڻا ھئا. جن برصغير ۾ ھن طريقت جو فيض پکيڙيو. انھن مان مشھور ھي آھن: حضرت سيد مولانا جلال الدين شاھ باني و مھتمم جامعہ محمديہ اصغريہ پکي شريف، حضرت مولانا محمد نواز صدر مذڪوره مدرسہ، حضرت مولانا سيد منصور شاھ مدرس جامعہ رضويہ لائل پور (فيصل آباد)، حضرت مولانا سيد منير حسين شاھ جو ڪالوي. ھن درگاھ جي فيض جي درياھ مان ڪيترا واھڙ وھي ھليا، جن پڻ روحاني دنيا ۽ دلين جي شادابيءَ لاءِ گھڻو ڪم ڪيو.

حضرت ابو رضا سيد حاڪم علي شاھ بن سيد شھاب الدين شاھ ڪوٽلي شريف ضلع گجرانوالہ ڪرامت جا صاحب پڻ ھن طريقي سان واڳيل ھئا، پاڻ ھميشہ استغراق ۾ رھندڙ ھئا، شاعر، عابد، صابر ۽ رضا تي راضي رھندڙ ھئا.

ھاڻي سنڌ اندر ھن درگاھ جي فيض جي پالوٽ جو ذڪر خير ڪجي ٿو.

1. علامہ حافظ سيد ميان نور محمد شاھ ڪنڊائي رحہ جنھن جا خاص خليفہ حضرت خليفو محمد عيسيٰ ڪيربو ڏينگو، ضلع نوشھروفيروز ۽ مخدوم عبدالواحد پکي ڏٽي پپري تعلقو ڪنڊيارو ضلع نوشھروفيروز.

2. حضرت علامہ ميان عبدالڪريم پينگھارو، تعلقہ ھالا، نزد سعيد آباد.

3. مخدوم عبدالمعالي، ڏيري وارو تعلقہ ڪنڊيارو ضلع نوشھرو فيروز.

خليفي محمد عيسيٰ رحہ جي اولاد مان ڪيترائي صاحب ولايت ۽ ڪاني ڪرامت جا صاحب ٿيا، جن مان خليفو ميان علي محمد، خليفو ميان الھڏنو وڏي رجوعات جا صاحب ھئا ۽ انھن جي توصول سان الھجيارپو فقير سھتو بھلاٽي، علي فقير ڏڪڻ بھلاٽي، قاضي پير بخش خانواھڻ ۽ حاجي فقير چنو، خانواھڻ وارا مريد ٿيا، حاجي فقير چنو جي معرفت مستري محمد حسن خاصخيلي ميھڙ وارو درگاھ لواري شريف جو

پانڊيئڙو ۾ مريد ٿيو. وري ان جي محبت سان درويش غلام شبير پيو هگورجن وارو لواري شريف جي جماعت ۾ داخل ٿيو. اڻ پڙهيل هوندي به پنهنجي مرشدن جي ساراهه ۾ تمام گهڻا ۽ پيچيده قصائد شريف چيا آهن.

خليفي محمد عيسيٰ رحه ڏينگو شريف وارن جو اهو مقام آهي، جو سندس مرشد سيد نور محمد شاهه رحه کيس کيترائي خط لکيا آهن، جن ۾ هر خط ۾ کيس لکي ٿو ته هن عاصي لاءِ اوهان دعا گهرو.

خليفي محمد عيسيٰ کيربو ڏينگي وارن جي اولاد مان ميان علي محمد حال جو صاحب هو، هو مريدن ۾ دعوت تي "ڏيون ڳوٺ" نزد ڪوٽڙي ڪبير ۾ آيو، اتفاق سان سندن اوچتو وصال اتي ٿي پيو، مريد معتقدن کي جيئن خبر پيئي اچي گڏ ٿيا. هڪڙو ماڻهو ڏينگي شريف اطلاع لاءِ روانو ڪيائون. پيٽ خليفي جي جسد مبارڪ کي ڪٽ تي ڪنيو، ٿورو پنڌ هليا ته خليفي صاحب جي جسم مبارڪ مان الله، الله جا نعرا شروع ٿيا، ماڻهن ۾ چوٻول پئجي ويو ته خليفو صاحب زنده آهي، ڪٽ کي هيٺ لاهي منهن مبارڪ ڏسن ته الله جي حڪم تي لبيڪ چئي صبر ۾ ۽ سڪوت ۾ آهن، اهڙي حالت رستي ۾ ڏهه ٻارهن ڀيرا ٿي.

ڀلاٽي تعلقو ڪنڊيارو ۾ الهه جياربو فقير سهتو ڏينگي وارن خليفن جو طالب هو، ان لاءِ مشهور آهي ته قلندري مشرب وارو هو، مراقبو ڪري ويهندو هو ته جسم ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويندو هيس، هڪ ڀيري سندن وصال کان پوءِ چورن سندن پٽ جون مينهون اچي ڪاهيون، شهر کان ٻاهر نڪتا ته فقير لٺ ڪڻي اڳيا ڦري آين ۽ چور دهلجي ويا، مينهون موٽائي گهر اچي ڇڏيائين.

مخدوم عبدالواحد پڪي ڏٽي رحه جي فيض سان پڻ ڪيترائي واصل بالله ٿيا. سندن اولاد مان مخدوم غلام صديق، مخدوم غلام محمد، مخدوم غلام نبي رحه مشهور معروف ٿيا.

ميوو فقير چانديو وينل بهادر پور نزد خيرپور ناٿن شاهه پڻ هن خانقاهه مان فيض ور ٿيو. ان جي صحبت سان حضرت خواجه محمد فقير گاڏهي عليه رحمت درگاهه لواري شريف جي سجاده نشين حضرت خواجه محمد سعيد قدس سره جن جي بيعت ڪري سلسلي نقشبنديه جو شيخ بڻجي ويو. خواجه صاحب رحه جن جو تصوف ۾ اهم ۽ اعليٰ مقام آهي. هن جي وسيلي سان درگاهه لواري شريف جي جماعت ۾ گهڻائي شخص شامل ٿي ويا، انهن مان مکيه هي آهن: حاجي محمد سليمان فقير ڦرڙو

(مؤلف جو والد بزرگوار) ڪريمداد فقير ڳاڏهي، عبدالرحيم جمالي (ڪاڇو) هوت فقير جمالي (ڪاڇو)، ڪرم فقير لغاري، سومرو فقير، سيد ڪاڇل شاهه (نزد موهن جو دڙو) جيئو فقير (ڪاراٽي) سليمان فقير جيسر (موهن جو دڙو)

راقم جي والد بزرگوار جي صحبت سان ڦرڙا خاندان جا اڪثرڪري سڀ شخص درگاهه لواري شريف جا پانڌيئڙا، معتقد ۽ مريد ٿي ويا.

حضرت خواجه ميان نور محمد شاهه رحه ڳوٺ ڪاهي ڪنڊيا تعلقو نوشهروفيروز ۾ ڄاوا. ظاهري توڙي باطني علوم حضرت قاضي احمد جن وٽان پرايائون، قرآن شريف جو حافظ به هو. ڪيترائي ڪتاب سنڌي زبان ۾ منظوم لکيا اٿس، جن مان "رباني العارفين" تصوف ۾ اهم مقام رکي ٿو. "مڪتوبات ڪنڊيائي" پڻ سنڌي ادب ۽ تصوف ۾ وڏو مرتبو رکي ٿو، سيئي مڪتوب منظوم آهن، راقم کي سندن چوويهه خط دستياب ٿيا آهن. جيڪي پنهنجي خليفي مجاز محمد عيسىٰ ڪيريو ڏانهن لکيا اٿن. حضرت قاضي احمد رحه جن وٽ نواب ولي محمد ڪان پنڌ ويندو هو، ۽ واٽ تان ڪائين جي پري ڪٽي وٽن پهچائيندو هو، حضرت قاضي احمد رحه جن جي وصال بعد سندن جانشين وٽ پڻ ايندو رهندو هو.

سيد ميان نور محمد شاهه رحه سنڌي ۽ فارسيءَ جو شاعر هو، سندس مقبرو آبائي ڳوٺ ۾ عام زيارت گاهه آهي.

حضرت قاضي احمد عليه رحمت جن جي مريدن جو ۽ معتقدن جو ڪاٿو ڪرڻ مشڪل آهي. ڪن روايتن ۾ ملي ٿو ته چانڊڪا پرڳڻي کي "ميل ملڪ" پڻ چيو ويندو آهي، ميل ملڪ ۾ لاڙڪاڻو ۽ دادو ضلعن جا خاص حصا اچي وڃن ٿا. اتان جا اڪثر زميندار حضرت قاضي احمد رحه ۽ سندن گادي نشين جا مريد ۽ معتقد هئا. ان حوالي سان ڪين ميل وارن جو پير يا ميلائي پير ڪري سڏيو ويو. انهن زميندارن ۾ وڏيرو سچل انڙ، وڏيرو محمد خان ٻرڙو، وڏيرو عبدالمجيد ٻگهيو، سيد علي مراد شاهه، مولوي محمد صديق سيتائي، محمد فقير ڏيرو، جا نالا درگاهه ميل شريف جي مريدن ۽ معتقدن ۾ شامل آهن.

هالائي شهر جو سيد فتح علي شاهه لڪياري، جيڪو خيرپور رياست ۾ نائب وزير اعظم هو، سو پڻ حضرت قاضي احمد رحه جن جو صادق مريد هو، شاهه صاحب جا خط درگاهه تي ڏنا ويا آهن، دعا خواهي

لاءِ ڪيترا ڀيرا درگاهه ميل شريف تي حاضري ڀري اٿس، سندس فرزند سيد غلام حسين شاهه ۽ سيد شهاب الدين شاهه پڻ هن درگاهه جي گاديسرن سان ارادتمندي رکندا هئا. درگاهه جي گادي نشينن ۽ سيد فتح علي شاهه جي اولاد جو اڄ تائين پاڻ ۾ گهاٽو سٻنڌ آهي. هن وقت سيد سڳوري جي اولاد سيد منظور حسين شاهه ايم پي اي آهي، جنهن سان درگاهه شريف جي گادي نشينن جو گهرو تعلق آهي.

سيتا جي سيد جي مريدي ته مثالي آهي، زماني جي سيني نعمتن کان مالا مال آهن، تاهم به درگاهه شريف تي پٽ تي ويهڻ ۽ تڏي تي سمهڻ کي وڌي ترجيح ڏيندا رهندا آهن. سيد راضي شاهه توڙي سندس فرزند درگاهه ميل شريف جي خدمت ۾ هميشه پيش پيش رهيا آهن.

مولوي محمد صديق سيتائي جنهن کي ”استاد العلماء“ سڏيو وڃي ٿو، اهو به درگاهه ميل شريف جو مريد هو، سندن فرزند مولوي عبدالرزاق ۽ مولوي عبدالقادر پڻ درگاهه ميل شريف سان بي انتها محبت رکندا هئا. مولوي عبدالرزاق رحه ٻڌائيندو هو ته اسان جي والد کي دل ۾ وسوسو پيو ته اولياء الله تي موت ته اچي ٿو، پر الله پاڪ فرمائي ٿو ته اهي جيئرا آهن، ائين ڪيئن ٿيندو؟ ۽ سو جڏهن حضرت ميان محمد صادق اول صاحب جن وصيت ڪئي هئي ته اسان کي غسل اڪيلو مولوي محمد صديق کان ڏيارجو، سندن وصال تي ڪيس گهرايو ويو ۽ غسل واري وصيت ٻڌائي وئي مولوي منجهي پيو، پر حڪم موجب جڏهن پردو ڏيئي مولوي کي اندر ڇڏيو ويو، ته مولوي وائڙو ٿي ويو جو حضرت ميان صاحب جن ويهي رهيا ۽ ڇيائونس مولوي وضو ڪراءِ.

خان بهادر امام بخش خان جتوئي تعلقي موري وارو، درگاهه قاضي احمد رحه جي خاص معتقدن منجهان هو. روايت آهي ته جڏهن حضرت پير ميان محمد شفيع رحه جن جي بنگلي جي تعمير ٿي رهي هئي ته خان بهادر صاحب پنهنجي پاران ان بنگلي جا دروازه ٺهرائي اتي نصب ڪرايا هئا، جيڪي اڄ به سندن يادگار طور تي لڳل آهن.

محمد يامين قريشي عرب مان حضرت قاضي احمد قدس سره جن سان گڏ آيو. سندس اولاد ٽڳرائي، ڏيپارجا ۽ جتوئين وارا قاضي آهن.

حضرت خواجہ قاضي احمد دمائي قدس سره

تحرير: جوٽيجو سائين بخش قبولائي

حضرت مخدوم ولايت خواجہ قاضي احمد ولد مخدوم محمد صديق قريشي جن سن ١١١٢ ھ بمطابق ١٧٠٠ع ڌاري ٺلتي جي ويجهو ڳوٺ احمدين تعلقہ سيوهڻ ضلع دادو ۾ تولد ٿيا.

حضرت خواجہ شيخ قاضي احمد جو سلسلہ نسب ٽيهين پشت ۾ حضرت عبدالمطلب هاشمي قريشي سان وڃي ملي ٿو. جيڪو خواجہ قاضي احمد جي هٿ سان لکيل شجرو درگاهہ عاليہ لواري شريف جي ڪتب خاني ۾ موجود آهي.

خواجہ قاضي احمد جو وڏو ڏاڏو ڏهين صديءَ جو مشهور اولياءُ، شيخ المشائخ حضرت مخدوم سندو عليه رحمة جو مقبرو ٺلتي جي شهر ۾ عام زيارت گاهہ آهي.

حضرت خواجہ قاضي احمد ابتدائي تعليم پنهنجي والد معظم شيخ محمد صديق کان ورتائين. جيڪو پنهنجي وقت جو خدا دوست ۽ متقي، پرهيزگار بزرگ هو. وڌيڪ تعليم سنڌ جي نامور فقيہ، عالم صوفي مخدوم مفتي عبدالواحد صديقي پاٽائي ١٠٤٧ھ - ١١٢٣ھ) کان ورتائين. جنهن جي درس گاهہ سيوهڻ ۾ گهڻو مشهور هئي ظاهري علم جي تحصيل کان پوءِ پاڻ لکي تعلقہ سيوهڻ ۾ ڪجهہ وقت درس و تدريس جا فرائض سر انجام ڏنائين.

چون ٿا تہ خواجہ قاضي احمد جن کي دوران تعليم ۾ هڪ دفعي "انت رسول" جي بشارت ملي هئي. پاڻ پنهنجي استاد محترم سان رجوع ٿيا. انهيءَ تعبير ۾ فرمايو تہ " اوهان اتباع رسول مقبول صلعم ۾ ڪامل ٿيندا."

مياں نور محمد ڪلهوڙي جي دور (١١٣١ ھ - ١١٦٨ ھ) ۾ حڪومت طرفان قضاء جي عهدي تي فائز ٿيا. ڪيس لاڪاٽ پرڳڻي (موجوده سڪرنڊ، مورو ۽ دولت پور وارو علائقو) جي قضا ملي. ان سبب ڪري خواجہ صاحب "قاضي احمد" جي نالي سان مشهور ٿيو ۽ ڪيس حضرت ثاني امام ابوحنيفہ ۽ مفتي اعظم جي خطاب سان نوازيو ويو. پاڻ پنهنجو

اباڻو علائقو ڇڏي سنڌو درياءَ ٽپي "ديهه دم" ۾ اچي سڪونت اختيار ڪيائين. جنهن ڪري " قاضي احمد دماني سان مشهور ٿيو. اتي هڪ عاليشان درسگاهه قائم ڪري درس و تدريس جو ڪم شروع ڪيائين سندن فتويٰ جي وڏي مقبوليت هئي.

مخدوم قاضي احمد وڏن جي قادري طريقي هجڻ ڪري اوائل ۾ پاڻ بہ قادري طريقي جو بزرگ هو.

هڪ دفعي " دم ڳوٺ" ۾ رهڻ دوران پاڻ حج بيت الله شريف ڏانهن روانا ٿيا. دم ڪان ست اٺ ميل سفر ڪيائون تہ ان زمين تي نور الاهي مينهن وانگر وسندو ڏٺائون. ساٿين کي فرمايائون تہ حج ڪان واپسي بعد انشاء الله تعاليٰ هن ماڳ تي ئي رهنداسين. ان سفر دوران ڪجهہ ڏانهن ويندي واٽ تي لواري شريف جي حد مان سندن گذر ٿيو. تڏهن ساٿين سميت حضرت سلطان الاولياء خواجہ محمد زمان قدس سره (١١٢٥هہ - ١١٨٨ هہ) جن سان ملاقات لاءِ وڃي خدمت ۾ حاضر ٿيو. سندن ملاقات مان قاضي صاحب ايترو تہ متاثر ٿيو جو بي اختيار ٿي عرض ڪيائين تہ " قبلہ ! طريقہ عاليہ ۾ داخل ٿيڻ جو ازحد شوق آهي. هن وقت البت حج جي ارادي سان نڪتو آهيان. واپسي تي انشاء الله تعاليٰ خدمت ۾ حاضر ٿي اها سعادت عظميٰ حاصل ڪندس." حضرت سلطان الاولياء جن فرمايس تہ، "حج بہ نيڪ، مريديءَ جو ارادو بہ نيڪ، شوق سان وڃو پر اڳيان بہ تہ سڄاڻ.؟" مخدوم قاضي احمد سوچ ۾ پئجي ويو. حضرت سلطان الاولياء جن فرمايس تہ، " حج تي وڃو تہ ڀلي وڃو، مگر حج تي اهڙو تي وڃجي جو اڳيان ان کي رسول خدا عليه الصلواة والسلام مرحبا ڪري ۽ حج حقيقي جو ثواب ۽ حقيقت ڪعبہ جو مشاهدو ڪري ۽ نہ انين جو رڳو حرمين شريف جي پٿين جي زيارت ڪري اچي." مخدوم قاضي احمد اهي ڪلمہ ٻڌي، حج جي وڃڻ جو ارادو ملتوي ڪري سندس ئي خدمت ۾ رهڻ جو فيصلو ڪيو. حضرت سلطان الاولياءَ جن فرمايس تہ " توهان کي ٽي مهينا رهڻو پوندو." قاضي صاحب چيو تہ " بہ سرو چشم منظور آهي." سندس ساٿي حج لاءِ روانا ٿي ويا. خواجہ قاضي احمد فريضہ حج اڳ پڻ ادا ڪري چڪو هو. حضرت سلطان الاولياءَ جن هر روز ٽي دفعا صبح، ٻنپهرن ۽ شام جو خاص توجهہ سان ٽن ڏينهن ۾ ڪامل ڪري، حضرت سلطان الاولياءَ فرمايس تہ "هاڻي توهين حج تي وڃي سگهو ٿا. اهو حضرت جن جي نوراني فيض جو ڪمال هو جو ٽن مهينن وارو ڪم

تن ڏينهن ۾ ڪامل مڪمل ڪري اجازت ڏنائونس.

خواجه قاضي احمد پاڻ چوندو هو ته، قبله گاهه قدس سره جن تن ڏينهن ۾ خصوصي انوار عنايت سان مون کي ايترو نوازيائون جو سالن جا سال عبادت ۽ رياضت سان به هرگز حاصل نه ٿين ها.

حضرت قاضي احمد دمائي جن فرمايو آهي ته حج تي وڃڻ کان اڳ مون مرشد ڪريمن کي عرض ڪيو ته، "سفر دوران عرب ملڪ ۾ اتي ڪنهن شيخ ڪامل ۽ عارف مڪمل ڏسان ته ان سان صحبت ڪريان؟"

حضرت سلطان الاولياءَ جن فرمايس ته:

" مِيان قاضي احمد، ان ملڪ ۾ هن وقت تنهنجي لائق صحبت جهڙو ڪو به ماڻهو نظر نٿو اچي، بلڪ ملڪ يمن ۾ هڪ رئيس المشائخ جي لقب سان مشهور بزرگ آهي، پر اهو به پاڻهي توسان هلي اچي تنهنجو مريد ٿيندو."

ٻيو عرض ڪيم ته "قبله، مرشد مصيبت ۾ به ڪم اچن ٿا؟.

پاڻ جواب ۾ حافظ شيرازيءَ جو هي شعر پڙهيائون:

" دوران غوغا ڪه ڪس ڪس نه پرسد

من از پير مغان منت پذير م."

خواجه قاضي احمد دمائي قدس سره چوندو هو ته جڏهن مان مڪي شريف ۾ حج لاءِ پهتس تڏهن مون کي حقيقت ڪعبوي جو مشاهدو ٿيم. حج بيت الله جي ادائيگي کان پوءِ دربار رسول اڪرم جي زيارت لاءِ مدينه منوره ۾ پهتس. سرور ڪائنات جي بارگاهه عالي ۾ درود وسلام پيش ڪيم. جنهن جو جواب پاڻ ڏيڻ فرمايائون ۽ڏٺم ته پاڻ حضور صاحب لولاڪ، سيد البشر جناب رسالتماب عليه الصلواة والسلام روضه منور کان ٻاهر تشريف ڪٽي آيا ۽ منهنجو هٿ جهلي اندر وٺي ويا ۽ مون تي بي انتها انوار ۽ ارشادات جي سخا ٿي. وڌيڪ فرمائيندو هو ته ان واقع کان بعد حضور پر نور جن جي اها خاص عنايت هميشه هن ناچيز تي شامل حال رهي. ۽ فخر حضوري جناب سرڪار دو عالم صلعم هن ٻانهي کي هميشه ميسر رهيو آهي.

زيارت حرمين شريف کان بعد واپسي سفر دوران اتفاق سان يمن جي ملڪ کان ٿيو. اتي يمن ۾ هڪ صاحب شيخ محمد علي و ستار جي گهڻي شهرت ٻڌي. هڪ ڏينهن جامع مسجد شريف ۾ پنهنجي رفيقن سميت جمع نماز ادا ڪرڻ لاءِ مسجد جي هڪڙي ڪنڊ ۾ ويناسين. ساعت

کن ۾ ان شيخ صاحب جي اچڻ جو هل ٿيو. شيخ محمد علي وستار يمني بزرگ وڏي انبوه سان آيو. سڀ ماڻهو سندس دست بوسي ڪرڻ ۽ استقبال لاءِ اٿي ڪرڻ ٿيا. پر جڏهن انهن انبوهه ماڻهن جي وچ مان شيخ صاحب جي نگاهه اسان تي پئي ته سڌو متوجهه اسان جو ٿيو ۽ مون کي نه اٿڻ جو اشارو ڪيائين ۽ اچي پر ۾ ويهي تمام گهڻي تعظيم ۽ تڪريم سان پاڪر پاتائين ۽ پرم وينو رهيو پئي ڏينهن اسان جي قيام گاهه تي اچي بيعت ڪري نقشبندي طريقه عاليه ۾ داخل ٿيو ۽ جيترو عرصو اسان يمن ۾ ترسيل هئاسين ته اهو يمني بزرگ هرروز اسان جي خدمت ۽ صحبت لاءِ ايندو رهندو هو. حضرت خواجه قاضي احمد دمائي، حج جي سفر تان واپسي وقت حضرت سلطان الاولياءَ جي حضور ۾ لواري شريف پهتو.

اتان دعا گهري اجازت وٺي "دم شريف" ۾ آيو.

ستت ئي دم شريف ويجهو هڪ ٻيو ڳوٺ اباد ڪري رهيا. هي اهو امڪان هو جتي حج مبارڪ لاءِ ويندي هڪ زمين کي رهائش لاءِ پسند فرمايو هو. اتي هڪ ڊوري کي "ميل" هٽائي شهر آباد ڪرايو. ان علائقه ۾ ڪندي جو وڻ تمام گهڻو هو جنهن ڪري "ميل ڪندي" جي نالي سان سڏبو هو. قاضي صاحب اتي ماڻهو آباد ڪرڻ لاءِ ماڻهن کي عام دعوت ڏني ۽ انهن کي اها پڻ خوشخبري ڏنائين ته "هن ڳوٺ ۾ الله تعالیٰ جي حڪم سان ڪڏهن وبائي مرض هيضه نه پکڙبو ۽ جيڪڏهن ڪو ماڻهو انهيءَ مرض جو شڪار ٿيو به ته اهو ان تائين محدود رهندو ۽ ماڻهو ان جي شر کان بچيل هوندا." ٻي خوشخبري ڏنائين ته "هن ڳوٺ ۾ باهه سان ڪو به مالي يا جاني نقصان نه ٿيندو." وغيره چون ٿا ته حضرت قاضي صاحب جي ان فرموده جو تاثير اڄ تائين هن عالي مقام ۾ موجود آهي ۽ ماڻهو بفضل الله تعالیٰ هيضه ۽ باهه جي شر کان حفاظت ۾ آهن.

حضرت قاضي احمد دمائي جي روحاني درسگاهه هئڻ ڪري هن شهر کي "ميل شريف" پڻ چيو ويندو آهي. انگريزن جي دور ۾ هن شهر کي "قاضي احمد" جي نالي سان سڏيو ويو ياد رهي ته بر صغير ۾ هي واحد شهر آهي جيڪو هڪ بزرگ جي نالي سان موجود آهي.

حضرت خواجه قاضي احمد دمائي جن حضرت سلطان الاولياءَ قدس سره (١١٢٥ هه - ١١٨٨هه) حضرت محبوب الصمد خواجه گل محمد قدس سره (١١٧٧ هه - ١٢١٨ هه) ۽ حضرت غوث عالم خواجه محمد زمان ثاني قدس سره(١١٩٩ هه - ١٢٤٧هه) جن جي صحبت ۽

زيارت لاءِ لواري شريف ويندا رهندا هئا.

حضرت سلطان الاولياءُ جي مڙني خليفن مان حضرت خواجہ قاضي احمد دمائي قدس سره جن سلسلہ نقشبنديہ لواريہ جي گهڻي اشاعت ڪئي آهي. سندس آستانہ عاليہ کي "لواري شريف ثاني" جو خطاب پڻ مليل آهي. سندس هر هڪ سجاده نشين درگاهہ عاليہ لواري شريف جي طرفان سندس اولاد مان مقرر ٿيندو آيو آهي. حضرت پير بادشاهہ خواجہ گل حسن قدس سره جن درگاهہ لواري شريف ۽ درگاهہ ميل شريف جي ٻنهي روحاني فيض جي درياءُ کي هڪ ڪري مجمع البحرين سيدنا قبلہ پير حاجي فيض محمد نقشبندي قدس سره جن کي ٻنهي درگاهن جو سجاده نشين مقرر ڪري ويا. هن وقت ٻنهي روحاني درگاهن جو موجوده سجاده نشين سخي سلطان الاولياءُ قطب المدار و قطب الارشاد سيدنا، مرشدنا، سخي پير قبلہ سائين پير محمد صادق نقشبندي لواري جو لعل جلوه افروز آهي. مخدوم قاضي احمد دمائي. هڪ سؤ ڪان بہ وڌيڪ ڇمار ير ١٦ ذوالقعد ١٢٢٣ ھ مطابق ٣ جنوري ١٨٠٩ع بروز اڱارو تي وصال ڪيو. سندس وصال جي تاريخ هيٺين مصرعہ مان نڪري ٿي.

1. شاهہ شمس جهان بود سايہ فردوس = ١٢٢٣ ھ
2. لقد جات رسل ربنا بالحق = ١٢٢٣ ھ
3. شد تاريخ وصلش "پيراعظم" = ١٢٢٣ ھ

****

قطع تاريخ وصال مبارڪ حضرت قاضي احمد دمائي قدس سره

جنيد وقت خود مخدوم مرحوم،
بجنت رفت رب اغفره وار حم،
چو در علم طريقت پيشوئي بود،
شد تاريخ وصلش "پيراعظم"

درگاهہ عاليہ قاضي احمد (ميل شريف) جا سجاده نشين

نمبر	اسم مبارک	لقب مبارک	ولادت مبارک	وصال مبارک
01	حضرت مخدوم پير ميان قاضي احمد دمائي قدس سره	روضي وارا بادشاهہ	1112 هہ / 1700ع	16 ذوالقعد 1223 هہ 3 جنوري 1809ع
02	حضرت مخدوم پير ميان محمد صالح دمائي قدس سره	مسند وارا بادشاهہ	1201 هہ / 1787ع	1232 هہ / 1817ع
03	حضرت مخدوم پير ميان عبدالواحد دمائي قدس سره	مصلي وارا بادشاهہ	----------	------------
04	حضرت مخدوم پير ميان نور الله دمائي قدس سره	ميندي وارا بادشاهہ	----------	1295 هہ / 1878ع
05	حضرت مخدوم پير ميان محمد علي دمائي قدس سره	------------	----------	1297 هہ / 1880ع
06	حضرت مخدوم پير ميان محمد شفيع دمائي قدس سره	بنگلي وارا بادشاهہ	1266هہ / 1850ع	1 جمادالاول 1317 هہ 7 سيپٽمبر 1899ع
07	حضرت مخدوم پير ميان محمد صادق (اول) دمائي قدس سره	ڪوٽ وارا بادشاهہ	1299 هہ/ 1882ع	10 محرم 1337 هہ 16 آڪٽوبر 1918ع
08	حضرت مخدوم پير ميان پير محمد دمائي قدس سره	تخت وارا بادشاهہ	رمضان المبارڪ1304 هہ مئي 1887ع	5 شعبان 1375 هہ 18 مارچ 1956ع
09	حضرت مخدوم پير حاجي فيض محمد دمائي قدس سره	راحمي بادشاهہ	14 شعبان 1348هہ 15 جنوري 1930ع	17 جمادالثاني 1416 هہ 11 نومبر 1995ع

موجوده سجاده نشين
درگاهہ لواري شريف و قاضي احمد

حضرت قطب الارشاد و قطب المدار، غوث زمان، مرشدنا **قبلہ پير محمد صادق قريشي** نقشبندي مدظله العالي

درگاهه عاليه لواري شريف جا سجاده نشين

١_ حضرت سلطان الاولياءٔ خواجه محمد زمان قدس سره
٢_ حضرت محبوب الصمد خواجه گل محمد قدس سره
٣_ حضرت غوث عالم خواجه محمد زمان ثاني قدس سره
٤_ حضرت غوث الكبير خواجه محمد حسن مدني قدس سره
٥_ حضرت امام الاولياءٔ خواجه محمد سعيد مكي قدس سره
٦_ حضرت امام العارفين خواجه احمد زمان قدس سره
٧_ حضرت پير بادشاهه خواجه گل حسن قدس سره
٨_ حضرت راحمي بادشاهه خواجه پير حاجي فيض محمد قدس سره

=: موجوده سجاده نشين :=

حضرت قطب الارشادو قطب المدار سيد ناومرشدنا قبله پير محمد صادق نقشبندي مدظله العالي.

اسان جا شايع ٿيل ڪتاب

1. مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي
2. حنين ڏنو پرين ۽ کي.
3. حضرت قاضي احمد دمائي

زير اشاعت ڪتاب

1. تذڪره بزرگان قاضي احمد
2. مڪتوبات شريف حضرت قاضي احمد
3. آفتاب مڪلي (مخدوم ابوالقاسم نتوي ۽ سندس خليفا)
4. مڪليءَ جا مور (مخدوم آدم نتوي ۽ سندس خليفا)
5. آفتاب ولايت. (سوانح [illegible] ابوالمساڪين نتوي)
6. پٽ ڌڻيءَ جون [illegible]
7. ڪلام بچل.